

ΕΤΟΣ Α΄. ΤΕΥΧ. ΙΒ΄. ΕΝ ΜΥΤΙΑΗΝΗ. 30 ΜΑΡΤΙΟΥ 1880.

Ἄλλ' ἔστι χαλεπὸν λέγειν περὶ ὀτουοῦν
μαθήματος, ὡς οὐ γρή μανθάνειν· πάντα
γὰρ ἐπίσασθαι ἀγαθὸν δοκεῖ εἶναι. Πλά-
των Λάχ. 182, Ε.

ΕΛΛ. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡ' ΕΛΛΗΣΙΝ,
ΙΔΙΩΣ ΔΕ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡ' ΑΘΗΝΑΙΟΙΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ.

Ὅτε μιᾶ τῶν ἡμερῶν Γοργίας ὁ Λεοντίνος ἠρώτησε τὸν φιλόσοφον Σωκράτην τίνα ὑπόληψιν ἔχει περὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ἂν νομίῃ αὐτὸν εὐδαίμονα, δὲν εἰξεύρω, ἀπεκρίθη, πῶς οὗτος ἔχει ἀρετῆς καὶ παιδείας· διότι ἐκ τούτων καὶ ὄχι ἐκ τῶν τυχηρῶν ἀγαθῶν ἐξαρτᾶται ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία (1). Ὁραία καὶ προσφυῆς ἀπάντησις! ἤθελεν ἐπιφωνήσει τις, τὴν ὁποίαν πᾶς τις φιλοσοφικῶς τὰ πράγ-

ματα κρίνων πρέπει ν' απευθύνη πρὸς τὸν ἐρωτῶντα, ὅσα-
κις πρόκειται λόγος ὄχι μόνον περὶ τῆς εὐδαιμονίας ἐνός
μόνου ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ ὁλοκλήρου ἔθνους, ἂν ἀληθεύῃ,
ὅτι ἡ παιδεία τῶν κατὰ μέρος ἀνθρώπων ἀναλογεῖ κατ' ὅλα
πρὸς τὸν πολιτισμὸν ἔθνῶν (2). Καὶ τῶ ὄντι τότε μόνον
δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ἔθνος τι εὐτυχές καὶ εὐδαίμον,
ὅταν τοῦτο ἦνε προικισμένον μὲ τὰς κοσμικὰς τὸν ἀν-
θρώπινον βίον ἀρετάς, ὅταν ἦνε ἀνεπτυγμένον κατὰ τὰς ἰ-
διωτικὰς καὶ πολιτικὰς αὐτοῦ σχέσεις, ὅταν προσδεύῃ εἰς
τὴν Γεωργίαν, τὴν Βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ὅταν ἐ-
πιδίδῃ εἰς τὰς ὠραίας τέχνας, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ Γράμ-
ματα, καὶ προσθεύῃ θρησκείαν, ἥτις θεωρεῖ τοὺς μὲν ἀνθρώ-
πους ὅλους ὡς ἀδελφούς, τὸν δὲ Θεὸν ὡς κινὸν αὐτῶν
πατέρα.

Τοιαῦτα ἔθνη ὑπάρχουσι καὶ τὴν σήμερον ὀλίγα ἐπὶ τῆς
γῆς, ἀλλὰ τὸ πάλαι ὑπῆρξεν ἓν μόνον τοιαῦτον ἔθνος ἐνά-
ρετον καὶ πεπαιδευμένον, τὸ ἔθνος τὸ Ἑλληνικόν, τὸ ὁποῖον
ὄχι μόνον ἔφθασεν εἰς μέγαν εὐδαιμονίας βαθμὸν, ἀλλὰ διὰ
τῆς πληθῆος τῶν πρᾶδειγμάτων τῆς ἀρετῆς, τὰ ὁποῖα
μᾶς ἄφησε, καὶ τοῦ πλήρους καὶ τελείου συστήματος τῆς
παιδείας του, ἐδίδαξε καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη τὸν τρόπον, κατ'
ὃν δύνανται νὰ εὐδαιμονήσωσιν. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος δὲν
εἶνε κομπορρημοσύνη, δὲν εἶνε ἐθνικὴ περιφιλανθία· εἶνε
ἀλήθεια πραγματικὴ, τὴν ὁποῖαν ἀνεπαισχύντως συνομολο-
γοῦσιν, ὅσοι τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης, μελετήσαντες τὰ
γραμματολογικὰ πονήματα αὐτῶν ἐν συνδέσει πρὸς τὰ
πολιτεύματα, τὰ ἦθη, τὴν νομοθεσίαν, τὰς ἐπιστήμας καὶ
τὰς τέχνας των, ἠδυνήθησαν νὰ ἐξενέγκωσι περὶ τούτου
κρίσιν ἐρθὴν καὶ ἀλάνθαστον. Ἄν δὲν ὑπῆρξεν Ἑλληνικὴ
ἀρχαιότης, Ἑλλὰς καὶ Ἑλληνας, λέγει διάσημὸς τις τῆς
Γερμανίας φιλολόγος, ἂν αἰφνης διεκόπτετο τὸ νῆμα, τὸ ὁ-
ποῖον μᾶς συνδέει μετ' αὐτῶν, ἂν ἐξηφανίζοντο τὰ πνευμα-
τικὰ αὐτῶν ἔργα, ἂν ἡ λαμπρότης καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν

ἐθάπτετο εἰς τὴν λήθην, ἂν οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες τούτου τοῦ
γῆνιου Ὀλύμπου ἐχάνοντο ἀπὸ τὰ βλέμματά μας, καὶ ἡ
οἰκοδομὴ τοῦ θυμασίου τούτου κόσμου ἐκρημνίζετο καὶ κα-
τέπιπτεν, ἡ κομπάζουσα σήμερον διὰ τὸν πολιτισμὸν τῆς
Εὐρώπης δὲν ἤθελε δυνηθῆ ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἔλλειψιν
ταύτην, οὐδ' ἤθελεν ἔχει ποῦ νὰ στραφῆ, διὰ νὰ εὕρῃ πρω-
τότυπα ἀρετῆς δυνάμενα ν' ἀνυψώσωσι καὶ προαγάγωσιν
αὐτὴν περισσότερον κατὰ τὰς ἀνθρωπίνους καὶ πολιτικὰς
σχέσεις. Ταῦτα ἀποφαίνεται ὁ Jacobs (3)· διότι οὗτος εἶνε
ὁ φιλολόγος, οὗτινος ἐμνήσθη ἀνωτέρω, καὶ ταῦτα ἐπανα-
λαμβάνουσι σχεδὸν καθ' ἡμέραν οἱ φιλέλληνες σοφοὶ τῆς
Εὐρώπης μετὰ θαυμασμῶ καὶ ἐκπλήξεως, ὅσακις πρόκει-
ται λόγος περὶ τοῦ ἀρχαίου τῶν Ἑλλήνων ἔθνους καὶ τοῦ
βαθμοῦ τῆς εὐδαιμονίας, εἰς τὸν ὁποῖον ἔφθασε διὰ τῶν ἀ-
ξιομιμήτων ἀρετῶν του καὶ τοῦ λελογισμένου συστή-
ματος τῆς παιδείας του. Περὶ τοῦ συστήματος τού-
του τῆς παιδείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων θέλω πραγματευ-
θῆ ἐν συντόμῳ εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον, ἐπικαλούμενος τὴν
ἐπιείκειαν τῶν ἀναγνωστῶν, ἂν ἡ περὶ τόσον σπου-
δαίου ἀντικειμένου πραγματεία μου αὕτη προβαίη εἰς τὸ
φῶς παντάπασιν ἄξεστος καὶ ἀκατέργαστος διὰ τὰς πολ-
λὰς φροντίδας, ὅσας ἐπιβάλλει εἰς ἐμὲ τὸ ἐπίμοχθον τῆς
διδασκαλίας ἔργον.

Ἴσως τινὲς ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι, ἐπειδὴ μέλλω νὰ πραγ-
ματευθῶ περὶ παιδείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἱστορικῶς
βαίνω, θέλω ἀρχίσει ἀπ' αὐτῶν τῶν ἡρωϊκῶν τῆς Ἑλλάδος
χρόνων καὶ κατὰ τὴν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν πα-
ραμελήσασα ἡ Ἑλλὰς τὴν ὀρθὴν παιδείαν, ἀπώλεσε καὶ
πάντα τὰ ἐξ αὐτῆς πηγάζοντα ἀγαθὰ. Τριαύτη ἱστορικὴ ἀ-
νάπτυξις ἀρμόζει μᾶλλον εἰς μονογραφίαν ἐκτεταμένην
παρὰ εἰς ἄρθρον σύντομον σκοποῦν μόνον τὴν ἐφήμερον,
μᾶλλον δὲ τὴν ὀλιγόλεπτον ὠφέλειαν τῶν ἀναγνωστῶν.
Ἡ ἰδική μου πρόθεσις εἶναι ἐν εἴδει σκιαγραφίας νὰ ἐκθέσω

τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐπαίδευσεν τὰ τέχνα τῶν μεταξὺ τῶν Ἰώνων οἱ Ἀθηναῖοι, ὄχι μόνον διότι γνωρίζομεν ἀκριβέστατα τὸ παιδαγωγικὸν αὐτῶν σύστημα, ἀλλὰ διότι μεταξὺ τῶν Δωριέων οἱ Σπαρτιάται σκοπὸν ἀποκλειστικὸν εἶχον διὰ τῆς παιδείας νὰ διαπλάσωσι τὸ σῶμα τῶν παιδευομένων καὶ ν' ἀναδείξωσιν αὐτοὺς καλοὺς μόνον στρατιώτας χωρὶς νὰ φροντίζωσι διόλου περὶ τῆς ὁμοιομόρφου ἀναπτύξεως ὄλων ἐν γένει τῶν σωματικῶν, διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων. Ἄρχομαι λοιπὸν τῆς ἐκθέσεως ταύτης, ἀφοῦ προανακρούσω ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἐννοίας τῆς παιδείας καὶ τῆς κατ' αὐτὴν διαιρέσεως.

Ἡ παιδεία, κατὰ τὸν ὅποιον δίδει αὐτῆς ὀρισμὸν, ὁ φιλόσοφος Πλάτων (4), εἶναι «Ἡ παιδῶν ὀλκὴ καὶ ἀγωγὴ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου λόγον ὀρθὸν εἰρημένον», τοῦτ' ἐστὶν ἡ παιδεία εἶναι ἡ χειραγώγησις τῶν παιδῶν πρὸς τὴν ἀρετὴν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἀνεξάρτητος πολίτης, ὑποβάλλει ἑαυτὸν εἰς τὸν νόμον τῆς πόλεως καὶ ἡξέυρει νὰ ἄρχῃ, ἀφοῦ πρῶτον ἔμαθε νὰ ἄρχηται. Διαίρεται δὲ εἰς δύο μέρη, τὴν Γυμναστικὴν, σκοποῦσαν τὴν εὐεξίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐνόουν οἱ ἀρχαῖοι τὴν ὑγίαν, ἰσχὺν καὶ καλλονὴν τοῦ σώματος (5) καὶ τὴν Μουσικὴν, σκοποῦσαν τὴν εὐψυχίαν, (6) μὲ τὴν ὁποίαν ἐνόουν ὄχι μόνον τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γένεσιν τῆς δικαιοσύνης ἢ νεολογικώτερον εἰπεῖν τῆς ἠθικότητος: τοῦ πληρώματος ὄλων τῶν ἀρετῶν καὶ τοῦ κυριωτάτου σκοποῦ τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου διαπλάσεως (7). Μετὰ τὴν σύντομον ταύτην διασάφησιν τῆς ἐννοίας τῆς παιδείας καὶ τῆς διαιρέσεως αὐτῆς, ἄς ἰδῶμεν τίνα χρῆσιν ἔκαμναν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι τοῦ μέσου τούτου πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐπὶ γῆς εὐδαιμονίας.

Ἡ παιδεία τῶν Ἀθηναίων ἤρχιζεν ἀπ' αὐτῆς τῆς γεννησιώσεως, καὶ ἔπρεπεν ἐπομένως νὰ γείνη λόγος ἐνταῦθα καὶ

περὶ τῆς ἐορτῆς τῶν Ἀμφιδρομίων, ἐν ἧ ὁ πατήρ ὠμολόγει, ὅτι θέλει θρέψῃ τὸ βρέφος, καὶ περὶ τῆς Δεκάτης, ἀναλογούσης κατὰ τι πρὸς τὸ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς μυστήριον τοῦ βαπτίσματος· διότι ἐν αὐτῇ ἐδίδετο τὸ ὄνομα εἰς τὸ παιδίον, καὶ περὶ τῆς τροφῆς ἢ ἀγωγῆς, τὴν ὀπιάν ἐλάμβανε τὸ παιδίον, ἐνόσω εὐρίσκετο μεταξὺ τῶν γονέων, τῶν τιθῶν καὶ τῶν τροφῶν, καθὼς καὶ τῶν πρὸς τοῦτο μέσων, συνισταμένων νῦν μὲν εἰς νοθευτήσεις καὶ καλὰ παραδείγματα, νῦν δὲ εἰς ἀπειλὰς καὶ μορμολύχεια καὶ μάλιστα εἰς μύθους, οἵτινες ὡς συνδεόμενοι μὲ τὴν θρησκείαν ἐξήσκουν ἐπὶ τοῦ ἠθους αὐτῶν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐπιρροήν (8). Ἄλλὰ νομίζω, ὅτι εἶναι καλῆτερον νὰ ἐξέλθωμεν τῆς οἰκίας, ὄχι μόνον διότι αὕτη καταστρέφει καὶ κρημνίζει πολλάκις ὅ,τι κτίζει τὸ σχολεῖον, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ παρ' Ἀθηναίους οἰκιακὴ ἀγωγή δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ παιδαγωγικῶν ἀκραδάντων ἀρχῶν, ἀλλ' ἐξηρτάτο πάντῃ πάντως ἐκ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν γονέων. Οἱ δὲ πεπαιδευμένοι νεοὶ παρ' αὐτοῖς ἦσαν ἔργον τῶν διδασκαλείων καὶ γυμνασίων, τὰ ὅποια ἂν τις ὠνόμαζεν ἀνθρώπων ἐργαστήρια, δὲν ἤθελε βάλῃ πόρρω τῆς ἀληθείας. Πότε λοιπὸν ἤρχιζαν νὰ φοιτῶσιν εἰς αὐτὰ τὰ τέχνα τῶν Ἀθηναίων; ἤθελεν ἐρωτήσῃ τις.—Ὅτι τοῦτο δὲν ἐγένετο πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔκτου ἔτους τῆς ἡλικίας τῶν παιδῶν, ὅτε συνεπληροῦτο ἡ τροφή αὐτῶν, συνάγεται ἐκ τῶν νόμων τοῦ Πλάτωνος (8), ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι, ἐπειδὴ οἱ παῖδες εἶνε τὰ δυσμεταχείριστα πάντων τῶν θηρίων, πρέπει νὰ δεσμεύωνται μὲ διαφόρους χαλινούς καὶ μάλιστα τὸν τοῦ παιδαγωγοῦ, ὅστις, ὡς εἶναι γνωστὸν, ἦτο δοῦλος καὶ εἷς τῶν νομινοστέρων καὶ σπουδαιότερων καὶ συνώδευε τοὺς παῖδας εἰς τὸ διδασκαλεῖον, φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων τὰ βιβλία καὶ τὴν λύραν αὐτῶν καὶ ἐπιτηρῶν αὐτοὺς ἐκτὸς τῶν ὠρῶν τῆς διδασκαλίας καθ' ὁδὸν καὶ εἰς τὴν οἰκίαν. Ἀπὸ τῆς ἡλικίας λοιπὸν τῶν 7—10 ἐτῶν ἤρχιζεν ἢ εἰς τὰ διδασκαλεῖα

λεῖα καὶ γυμνάσια φοιτήσεις τῶν παιδῶν, καὶ φαίνεται ὅτι κατ' αὐτὸ τὸ διάστημα δὲν ἐγένετο συστηματικὴ διδασκαλία εἰς κανένα κλάδον. Διότι ὁ μὲν Λουκιανὸς (9) ἀναφέρει ὅτι αἱ τίτθαι ἔλεγον περὶ τῶν παιδῶν: «ἀπιτέον αὐτοῖς εἰς διδασκάλου· καὶ γὰρ ἂν μηδέπω μαθεῖν ἀγαθὸν τι δύνωνται, ἀλλ' οὖν φαῦλον οὐδὲν ποιήσουσιν ἐκεῖ μένοντες». Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης (10) ἀποφαίνεται, ὅτι ἐντὸς τούτων τῶν ἐτῶν «δεῖ τοὺς παῖδας θεωροῦς μόνον γίγνεσθαι τῶν μαθήσεων, ἅς δεήσει αὐτοὺς μανθάνειν».

Ἄλλ' ἂν περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐνάρξεως τῆς εἰς τὰ διδασκαλεῖα καὶ γυμνάσια φοιτήσεως τῶν παιδῶν αἱ γνώμαι τῶν σοφῶν ἦνε διεσχισμένα, ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὰ δύο μέρη τῆς παιδείας, ἡ Γυμναστικὴ φαίνεται, ὅτι προηγέτο τῆς Μουσικῆς· διότι καὶ ἡ σωματικὴ προηγέται τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἂν καὶ ἐν τῇ πράξει συνέβαινε ὅλον τὸ ἐναντίον. Τὸ δέκατον λοιπὸν ἔτος τῆς ἡλικίας τῶν παιδῶν ἤρχιζεν ἡ τακτικὴ διδασκαλία, ἀλλ' ὡς εἰσαγωγὴ εἰς αὐτὴν πιθανὸν ὅτι ἐχρησίμευεν ἡ Γραμματικὴ, ὡς ἐπίμετρον δ' αὐτῆς ἡ Γραφικὴ, ἥτις ἀπετέλεσε μέρος τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ φιλοσόφου Ἀριστοτέλους (11), καὶ ἔργον εἶχε νὰ καταστήσῃ τοὺς διδασκομένους ἱκανοὺς νὰ κρίνωσι κάλλιον τὰ ἔργα τῶν τεχνιτῶν, δηλ. ζωγράφων, ἀγαλματοποιῶν κλπ. Ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη ἐν ἑκάστῳ τούτων τῶν τριῶν μαθημάτων.

Καὶ πρῶτον μὲν ὅσον ἀφορᾷ τὴν Γραμματικὴν ἢ τὴν γνώσιν τῶν γραμμάτων, ταῦτα ἐθεωροῦντο ὡς ἀπαραίτητον τῆς διδασκαλίας μέρος ὅχι μόνον διὰ τὴν ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ πολλὴν αὐτῶν χρῆσιν, ἀλλὰ καὶ διότι «οἱ ἐπιστάμενοι γράμματα, κατὰ τὸν Ἰσοκράτην (12), γίγνονται ἔμπειροι καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἡλικίας αὐτῶν πεπραγμένων καὶ τῶν πώποτε γενομένων». Φαίνεται ὅμως ὅτι εἰς τὴν λέξιν Γράμματα περιελάμβανον εἰ Ἀθηναῖοι καὶ τὸ γράφειν καὶ ἀριθμεῖν ἢ λογιζεσθαι. Τοῦλάχιστον ὁ Πλάτων

εἰς τοὺς Νόμους τοῦ (13) λέγει, ὅτι ἀμφότερα ταῦτα πρέπει νὰ μανθάνωνται «ἅμα τοῖς γράμμασιν». Εἰς τὴν διδασκαλίαν δὲ τῆς ἀναγνώσεως ἠκολούθουν οἱ ἀρχαῖοι τὴν μέθοδον τοῦ συλλαβίζειν, κατόπιν τοῦ ὁποίου ἤρχετο ἡ γνώσις τῶν μερῶν τοῦ λόγου καὶ τέλος ἡ καθ' αὐτὸ ἀνάγνωσις καὶ γραφή, ἂν πρέπη νὰ πιστεύσωμεν εἰς τοῦτο Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεῖα (14). Καὶ ὡς πρὸς τὸ γράφειν δὲ σώζονται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εἰδήσεις ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσαι· διότι φαίνεται, ὅτι, ὡς παρ' ἡμῖν, ἐδίδοντο καὶ παρα τοῖς ἀρχαίοις παραδείγματα (formes), καθ' ἃ ἔπρεπε οἱ παῖδες νὰ γράφωσι. Τὴν δ' Ἀριθμητικὴν ἢ Λογιστικὴν κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Πλάτωνος (15) ἔπρεπε νὰ μανθάνωσιν οἱ παῖδες παίζοντες, αἱ δ' ἀφηρημένα ἐννοιαὶ τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν νὰ αἰσθητοποιῶνται διὰ τῆς χρήσεως μῆλων ἢ ἄλλων βοηθημάτων. Ἄλλοτε ὅμως μετεχειρίζοντο πρὸς τοῦτο τοὺς δακτύλους τῆς χειρὸς ἢ ψήφους, αἰτινες ἀναμφιβόλως εἰς τὰς πράξεις τῆς Ἀριθμητικῆς παρίστανον τὰς τῶν διαφόρων τάξεων μονάδας.

Ἄφοῦ οἱ παῖδες ἐγυμνάζοντο εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ κατάληψιν τῶν ἀναγινωσκομένων, τότε ἐδίδοντο εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ποιηταί, διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ὁποίων ἐτρόχιζον τὸν νοῦν, ἐμόρφονον τὴν καρδίαν, ἐξήγειρον τὸ πρὸς τὴν σωφροσύνην καὶ τὰ καλὰ ἦθη αἴσθημα καὶ ἐζήτησαν νὰ ἐξυπνίσωσι τὴν πρὸς τὰς μεγάλας καὶ εὐγενεῖς πράξεις ὁρμὴν αὐτῶν. Περὶ τούτου πληροφοροῦμεθα ὅχι μόνον παρὰ τοῦ Πλάτωνος (16), ὅστις ἀναφέρει, ὅτι ἐμάνθανον ἐκ σήθους νῦν μὲν ὀλοκλήρους ποιητὰς, νῦν δὲ ἐκλεκτὰ αὐτῶν τεμάχια· ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ μαρτυρίαι ἄλλων, αἰτινες ἐπιβεβαιοῦσι τὴν μέθοδον ταύτης τῆς διδασκαλίας, ὡς γενικῶς παραδεδεγμένης. Καὶ πρῶτον μὲν ἰδοῦ τί λέγει περὶ τούτου ὁ Στράβων: «Οἱ παλαιοὶ φιλοσοφίαν τινὰ λέγουσι πρῶτον τὴν ποιητικὴν εἰσάγουσαν εἰς τὸν βίον ἡμῶν ἐκ γένου καὶ διδάσκουσαν ἦθη καὶ πάθη καὶ πράξεις μεθ' ἡδονῆς».

οὐ δὲ ἡμέτεροι (δηλ. οἱ Στωϊκοί) καὶ μόνον ποιητὴν ἔφασαν εἶνε τὸν σοφόν, διὰ τοῦτο καὶ τοὺς παῖδας αἱ τῶν Ἑλλήνων πόλεις πρῶτα διὰ τῆς ποιητικῆς παιδεύουσιν οὐ ψυχαγωγίας χάριν δὴ πρῶτον φιλήσας, ἀλλὰ σωφρονισμοῦ (17).» Σοφότερον ὅμως καὶ καθαρώτερον ἐξηγεῖται περὶ αὐτοῦ ὁ Πλάτων ἐν Πρωταγόρα (18) λέγων: «Οἱ δὲ διδάσκαλοι τούτων τε ἐπιμελοῦνται, καὶ ἐπειδὴν αὐτὰ γράμματα μάθωσι καὶ μέλλωσι ξυνήσειν τὰ γεγραμμένα, ὡσπερ τότε τὴν φωνήν, παρατιθέασιν αὐτοῖς ἐπὶ τῶν βιβλίων ἀναγινώσκειν ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα καὶ ἐκμανθάνειν ἀναγκάζουσιν, ἐν αἷς πολλὰ μὲν νοθευτήσεις ἐνεῖσι, πολλὰ δὲ διέξοδοι καὶ ἔπαινοι καὶ ἐγκώμια πλαιῶν ἀνδρῶν ἀγαθῶν, ἵνα ὁ παῖς ζηλῶν μιμῆται καὶ ὀρέγεται τοιοῦτος γενέσθαι». Πρὸ πάντων δὲ τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου ἐσπουδάζοντο μὲ ἐπιμέλειαν, ὡς περιέχοντα παραγγέλματα καὶ παραδείγματα δυνάμενα ν' ἀναδείξωσι τὸν ἄνθρωπον καλὸν καὶ ἀγαθὸν καὶ νὰ ἐξεγείρωσι τὸ ἐθνικὸν τῶν Ἑλλήνων αἴσθημα.

Τὸν αὐτὸν ἠθικὸν σκοπὸν ἐδίωκε καὶ ἡ ἰδίως Μουσική, τῆς ὁποίας ἡ διδασκαλία ἤρχιζεν ὀλίγω ὑστερώτερον, δηλ. τὸ 13 ἔτος τῆς ἡλικίας τῶν παιδῶν· διότι ὁ Ἀριστοτέλης (19) συμβουλεύει, ὅτι πρέπει νὰ διδάσκηται αὕτη ὄχι «ἡδονῆς χάριν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐν τῇ σχολῇ διαγωγὴν καὶ τοῦ καλῶς σχολάζειν ἕνεκα,» καὶ ἀποφαίνεται, ὅτι εἶνε «παιδιά τις, ἣν οὐχ ὡς χρησίμην παιδευτέον τοὺς υἱεῖς καὶ ἀναγκαίαν, ἀλλ' ὡς ἐλευθέριον καὶ καλήν» κτλ.

Ἐκ τῶν μουσικῶν δ' ὀργάνων ἡ λύρα καὶ ἡ κιθάρα ἦσαν τὰ μάλιστα τιμώμενα παρὰ τοῖς ἐλευθέροις. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἐπὶ τινα καιρὸν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον εἰς ὑπόληψιν τὸν σὺλόν, ἀλλ' αὕτη ἡ ὑπόληψις γρήγορα ἀπαλέσθη, ὄχι μόνον διότι ἀσχημίζει τὸ πρόσωπον, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν συνεχῶρει καὶ τὴν τῆς φωνῆς συνοδίαν, κυρίως ὅμως διότι τὸ ὄργανον τοῦτο, ὡς ἡ Φρυγιστὶ ἀρμονία, ἦτο παθητικὸν καὶ ὀργιαστικόν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἤρμοζεν εἰς

τὴν τῶν νέων παιδείαν. Καταλληλοτέρα πρὸς τοῦτο εἶθεορεῖτο ἡ Δωριστὶ ἀρμονία «ὡς στασιμωτάτη καὶ μάλιστα ἡθος ἀνδρείον ἔχουσα» (20).

Πολλοὶ τῶν νεωτέρων (21) κακίζοντες τὴν Γυμναστικὴν, ἦτις, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, σκοπεῖ τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος, δὲν ἠθέλησαν νὰ θεωρήσωσιν αὐτὴν ὡς μέσον διαπλάσεως τῶν ἐλευθέρων νέων, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι αὕτη ἀσχημίζει τὸ σῶμα καὶ ἐμποδίζει τὴν αὐξήσιν αὐτοῦ, τὸ δὲ πνεῦμα ἢ ἀφίνει παντάπασιν κενόν, ἢ πληροῖ ἀμουσίας· ἀλλ' οὗτοι ἐξάπαντος συγχέουσι τὴν Γυμναστικὴν μὲ τὴν Ἀθλητικὴν, ἦτις πρὸς τοῖς ἀρχαίοις ἐθεωρεῖτο ὡς θανατουργία, καὶ ἦτις ἐν τῇ παρεκβάσει αὐτῆς συγγενέουσα πρὸς τὴν τέχνην τοῦ πεταυριστοῦ ἢ σχοινοβάτου ἰσχυροποιεῖ ὄχι ὀλόκληρον τὸ σῶμα, ἀλλὰ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο μόνον τὸ μέλος αὐτοῦ εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμόν, μᾶλλον δὲ ἄχρι θαυμασμοῦ, ἐνῶ σκοπὸς τῆς Γυμναστικῆς εἶνε ἡ ὁμοιόμορφος διάπλασις ὅλων τῶν μερῶν τοῦ σώματος, ὥστε νὰ καταστῇ αὐτὸ πρὸς πᾶσαν χρεῖαν ἐπιτήδειον. Εἶνε δ' ἐσφαλμένη καὶ ἡ γνώμη ἐκείνων, οἵτινες περιορίζουσι τὸν σκοπὸν τῶν ἀσκήσεων αὐτῆς μόνον εἰς τὸν πόλεμον, ἂν καὶ ἀληθῶς παρεσκεύαζεν αὕτη τοὺς νέους πρὸς τὰς κακοπαθείας αὐτοῦ, ἀλλ' ὄχι περισσότερο παρ' ὅσον ἐδίδασκε νὰ ὑποφέρωσιν τοὺς ἐν καιρῷ εἰρήνης πόνους. Ὅτι δ' ἀνεξαρτήτως πάσης χρεῖας ἐσκόπει αὕτη ἦτο τὸ νὰ παράσχη εἰς τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ ὑγιεῖς σώματος κράτους αὐτοῦ τὴν ἀνήκουσαν γαλήνην διὰ τῆς συμφωνίας τοῦ προτάσσοντος καὶ ὑπακούοντος, καὶ νὰ ἐκφάνῃ ἐξωτερικῶς τὴν ἐσωτερικὴν ἀρμονίαν τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος (22).

Ἐνῶ ἡ αὐξάνουσα νεολαία ὑπὸ τὰ βλέμματα τῶν παιδαγωγῶν καὶ τῶν ἀπὸ μέρους τῆς πόλεως διοριζομένων καὶ ἐπιτηρουμένων γυμνασιαρχῶν, παιδοτριβῶν, ἀλειπτῶν, σωφρονιστῶν κτλ. παρ' ὧν ἀπήτουν οὐδὲν ἦττον φρόνημα καὶ ἠθῶν χρηστότητα παρὰ γνώσεις τοῦ ἔργου των,

ἐπαιξεν εἰς ἱερόν τινα καὶ ὑπὸ τῶν θεῶν προστατευόμενον περίβολον ἐπίπονόν τι, ἀλλ' ἀσπαστὸν παίγνιον μὲ αὐστηρὰν μέθοδον καὶ ὠρισμένους κανόνας, ὅχι μόνον συνεθίζετο νὰ ὑπακούῃ προθύμως εἰς τοὺς νόμους, τὸ ὅποιον εἶνε ἡ βάσις τῆς πολιτικῆς τάξεως, ἀλλὰ συγχρόνως ἐμάνθανεν (ἐπειδὴ οἱ νέοι ἐξησκούντο γυμνοὶ) νὰ φυλάττῃ τὴν ἀγνὴν αἰδῶ, τὴν ῥίζαν καὶ φύτραν πάσης ἠθικῆς διαπλάσεως καθαρὰν καὶ ἀμόλυντον. Ἀδίκως μεταγενεστέρα τις Ἀσκητικὴ (23) ἐσκανδαλίζετο καὶ ἠγανάκτει κατὰ τῆς γυμνώσεως τῆς νεολαίας, διότι ἐβλέπε βόρβορον μόνον μεγίστης διαφθορᾶς ἐκεῖ, ὅπου κυρίως ὑπῆρχε μόνον αἰδῶς καὶ ἀθωότης. Ἐπειτα μήπως εἶνε ἀνήθικον πάντοτε, ὅ,τι ἀντίκειται εἰς τὰς περὶ κοσμιότητος ἰδέας μας; Τῆς ἀθωότητος ἐπ' ἀκριβὲς εἶνε ἀντίθετος ἡ ψευδὴς ἐκείνη αἰσχύνῃ, ἡ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς σεμνότητος τρέφουσα τὴν σιναμωρίαν, ἣτις ὡς κεκλεισμένη φλόξ καταστρέφει τὸ ἄνθος τῆς νεότητος καὶ φύσιν πλουσίως προικισμένην καθιστᾷ πολλάκις ἀνίκανον πρὸς μεγάλα καὶ εὐγενῆ σπουδάσματα.

Ἐξ ὧσων εἶπομεν ἀνωτέρω περὶ τῆς Γυμναστικῆς συνάγεται, ὅτι τὰ γυμνάσια, ὅπου οἱ νέοι ἐδιδάσκοντο τὰ διάφορα εἶδη αὐτῆς: τὸν δρόμον, τὸ ἄλμα, τὸν δίσκον, τὸ ἀκόντιον καὶ τὴν πάλην ἢ τὸ ὀνομαζόμενον πένταθλον ἦσαν καθιδρύματα αἰδοῦς, εὐταξίας καὶ ἀθωότητος, διὰ νὰ μὴν ἀνιφέρω, ὅτι ἐν αὐτοῖς συνεδέετο μεταξὺ τῶν νέων καὶ πρεσβυτέρων τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς φιλίας ἢ ἀδελφοποιίας, τὸ ὅποιον ὡς ἡ γύμνωσις τοῦ σώματος ἐσκανδάλισε πολλοὺς τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων, ἀλλὰ τὸ ὅποιον ὑπῆρξε πηγὴ ὠραίων πράξεων καὶ τοῦ ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὅστις κατενίκα τὸν φόβον, κατεφρόνει τὸν θάνατον καὶ ἐπειθε τοὺς προγόνους μας νὰ ζῶσι καὶ ν' ἀποθνήσκωσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, τῶν νόμων καὶ τοῦ δικαίου.

Τοῦτο εἶναι τὸ σύστημα τῆς παιδείας, μὲ τὸ ὅποιον ἐπαίδευον τὰ τέκνα τῶν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ ἰδίως οἱ Ἄ-

θηναῖοι, καὶ τοῦτο ἐκτὸς μικρῶν διαφορῶν, αἵτινες πηγάζουσιν ἐκ τῶν καιρικῶν περιστάσεων, πρέπει νὰ παραδεχθῆ καὶ πᾶν ἄλλο ἔθνος, τὸ ὅποιον ἐπιθυμεῖ τὴν εὐδαιμονίαν του. Ἀλλὰ περὶ τούτου, ἀν ἦγε κατορθωτὸν ἢ ὄχι, θέλει γίνε λόγος ἄλλοτε.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕἰΣ ΤΟ ΑΝΩΤΕΡΩ ΑΡΘΡΟΝ.

- (1) Πλούταρχ. περὶ παιδ. ἀγωγ. Κεφάλ. ἡ.—(2) K. F. Hermann Culturgesch. d. Griechen etc. σελ. 4.—(3) Vermischte Schriften μέρ. Γ'. σελ. 7.—(4) Νόμ. Β'. σελ. 659.—(5) Πλούταρχ. ἐνθ. ἀνωτέρω Κεφ. ι'.—(6) Πλάτ. Νόμ. Ζ'. 673 Α.—(7) Kapp. Platonserziehungslehre σελ. 46.—(8) Ἰδ. Becker Charicles Τόμ. Β'. σελ. 16—8. τῆς β'. ἐκδ.—(9) Ζ'. σελ. 808.—(10) Λουκιαν. Ἐρμ. σ. 82.—(11) Πολιτ. Ζ'. 47.—(12) Πολιτ. Η'. 3 σ. 1337.—(13) Παναθην. 9. 209.—(14) Ζ'. σ. 819.—(15) Περὶ λεκτ. Δημοσθ. δεινότη. 52.—(16) Νόμ. Ζ'. σ. 819.—(17) Νόμ. Ζ'. σελ. 810.—(18) Α'. 2, 3.—(19) σελ. 326.—(20) Πολιτ. Η'. 3.—(21) Ἀριστοτ. Πολ. Η'. 10.—(22) Jacobs ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 19.—(23) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι.

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΗΛΙΑΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ.

(Συνέχεια ἴδε σελ. 383.)

Ἄπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον ἀπησχόλησε καὶ ἀποσχολεῖ τὸν ἄνθρωπον τὸ ζήτημα, τίς ἔσται ἡ μέλλουσα τοῦ σύμπαντος τύχη. Πανταχοῦ, καὶ ἐκεῖ ἔνθα ὁ ἄοπλος ὀφθαλμὸς οὐδὲν ὄρα ἔντεῦθεν, βλέπομεν κίνησιν καὶ μεταβολὴν, οὐδαμοῦ στάσιν καὶ ἡρεμίαν. Σελῆναι περιφέρονται περὶ πλανήτας, οὗτοι δὲ πάλιν περὶ τὸν ἥλιον· καὶ ὁ ἥλιος αὐτὸς περιπλανᾶται μετὰ τῶν ἀκολούθων του πάντων κατὰ τὸν ἄπειρον χώρον εἰς τροχίαν ἀνεξερεύνητον ἔτι καὶ φέρει ἡμᾶς πάντοτε εἰς νέας χώρας τοῦ σύμπαντος. Μέγαν στρατὸν κομητῶν βλέπομεν, ὅτι πλανῶνται κατὰ διαφορωτάτας φορὰς καὶ τροχιάς εἰς τὸ ἄπειρον διάστημα, ἀπλανεῖς ἀστέρας ὅτι στρέφονται περὶ ἄλλους ἀπλανεῖς, καὶ ἴσως ὀλόκληρα ἀστρικά συστήματα μετέχουσι κινήσεων ἐπαναστατικῶν. Ἐνταῦθα βλέπομεν ἀστέρας, ὅτι μεταβάλλουσι τὴν λάμψιν καὶ τὸ χροῶμά των, ἐκεῖ ἄλλους ὅτι ἀφανίζονται ἔντελῶς διὰ τὸν ἡμέτερον ὀφθαλμὸν, ἄλλους πάλιν ὅτι ἐκλάμπουσι αἰφνης ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅπως πάλιν ταχέως ὠχριάσῃσι. Ποῶν ἔσται τὸ τέλος τῆς αἰδίου μεταβολῆς;

Γνωστὸν εἶναι ἐκ τῆς Ἀστρονομίας, ὅτι αἱ περιοδικαὶ καὶ μακροχρόνιοι διαταράξεις ἔλκουσι τοὺς πλανήτας, ἐπομένως καὶ τὴν γῆν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ ἡλίου προγεγραμμένων αὐτοῖς τροχιῶν καὶ ὅτι αἱ τροχιαὶ αὐταὶ ὑπόκεινται εἰς μεταβολάς. Τοιαῦται μεταβολαί, ἐὰν ἐξηκολούθουν ἀκαταπαύστως, ἐμμελλον νὰ ἐμβάλωσιν εἰς κίνδυνον τὴν ὑπαρξίν τοῦ ὅλου συστήματος καὶ νὰ ἐπιφέρωσι κατ' ἀνάγκην τὴν καταστροφὴν του. Διὰ τοῦτο αἱ διαταράξεις αὗται ὑπεβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀστρονόμων εἰς ἐπιμελῆ ἐξέτασιν καὶ ὑπολογισμὸν καὶ πρ-

ρέσχον αὗται ἐπίσης παρήγορον ἀποτελεσμα, ὅτι δηλ. ἐφ' ὅσον ἐξικνεῖται ἡ ἀνθρώπινος γνῶσις, οὐδὲν ἔγκειται ἐν τῇ διατάξει τοῦ συστήματος, ὅπερ δύναται νὰ ἦναι ἐπικίνδυνον διὰ τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁ δημιουργὸς συσφίγγας ὅλα τὰ μέλη τοῦ συστήματος μετ' ἰὸν δεσμὸν τῆς ἑλξίως κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ θαυμαστοῦ οἰκοδομήματος δὲν ἐνέβαλεν ἐν αὐτῷ καὶ τὸ σπέρμα τῆς καταστροφῆς. Ὅτι αἱ περιοδικαὶ διαταράξεις εἶνε ἀβλαβεῖς, καταφαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ἐπαναλαμβάνονται κανονικῶς εἰς βραχεὰ διαστήματα καὶ οὐδέποτε δύνανται νὰ λάβωσιν ἐπικίνδυνον μέγεθος. Ἄλλως ὅμως δύναται νὰ ἔχη τὸ πρᾶγμα βεβαίως ὡς πρὸς τὰς μακροχρονίους διαταράξεις. Διότι ἐὰν π. χ. πλανήτης τις ἀντὶ νὰ περιγράφη ἔλλειψιν περὶ τὸν ἥλιον, περιέγραφεν ἑλικα, ὡς ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Κρόνος, ἐμμελλον, ἐὰν ἡ κίνησις ἐξηκολούθει ἀκαταπαύστως κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, ἢ νὰ καταπέση τέλος ἐπὶ τὸν ἥλιον, ἢ νὰ ἐκφύγη ἔντελῶς τὸ κράτος αὐτοῦ, ἀμφοτέρωδὲ ἤθελον ἐπιφέρει κατ' ἀνάγκην τὴν καταστροφὴν τοῦ συστήματος, Καὶ ἐὰν προσέτι αἱ ἐκκεντρικότητες τῶν τροχιῶν ἠῦξανον ἀμέτρως, ἢ αὔξισις αὕτη θὰ εἶχεν ὀλεθριωτάτας συνεπείας καὶ δι' ἕκαστον πλανήτην καὶ διὰ τὸ σύνολον. Διότι ἐκ τῆς ἐκκεντρικότητος ἐξήρτηται ἡ ἀπόστασις τοῦ πλανήτου ἀπὸ τοῦ ἡλίου καὶ ἐκ ταύτης πάλιν ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ θέρμανσις. Ἐὰν ἐνεκα μεγάλης μεταστάσεως ἀπὸ τοῦ ἡλίου ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ θέρμανσις ἐλάβανον μεγάλην μεταβολὴν, καὶ ἐκ τούτου ἐπίσης θὰ ἐκινδύνευεν ἡ ὑπαρξίς τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ὑφίσταται ὑπὸ τὰς πρὸς τὰς σχέσεις, καὶ ὀλόκληρος ἡ δημιουργία θὰ κατεστρέφετο.

Ἄλλὰ τὰς δεινὰς ταύτας συνεπείας δὲν πρέπει νὰ φοβώμεθα· διότι ἡ ὑψηλοτέρα ἀνάλυσις δεικνύει, ὅτι καὶ μακροχρόνιοι διαταράξεις εἶναι περιοδικαί, τοῦλάχιστον ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἠδύναντο νὰ ἦναι ἐπιβλαβεῖς εἰς τὴν ὑπαρξίν τοῦ συνόλου. Πρὶν νὰ λάβωσιν αὗται ἐπικινδύνους διαστάσεις, με-

ταστρέφουσι πορείαν, ἂν καὶ μόνον μετὰ πολλὰς χιλιοτηρίδας. Ἐκτὸς τούτου ἐν τῇ διηγεσεί μεταβολῇ ὑπάρχουσι διὰ τὸ ὅλον σύστημα καὶ ἀμετάβλητα μεγέθη· ταῦτα δὲ εἶναι 1) οἱ μεγάλοι ἄξονες τῶν τροχιῶν καὶ 2) τὸ μετὰ τούτου συνεχόμενον ἀμετάβλητον ἀστρικὸν ἔτος. Τὰ δύο ταῦτα μεγέθη οὐδέποτε ὑπόκεινται εἰς περιοδικὴν μεταβολήν, ἐπειδὴ, καθὼς ἡ ἀνάλυσις δεικνύει, ἡ ἐλαχίστη μεταβολὴ θὰ εἶχεν ὡς συνέπειαν διαρκῶς προχωροῦσαν αὐξήσιν ἢ ἐλάττωσιν.

Ἀβλαβῆς εἶναι ἡ κίνησις τῆς ἰσημερινῆς γραμμῆς τῶν τροχιῶν τῶν πλανητῶν, ἐπειδὴ συνοδεύεται μὲ μικρὰν μεταβολὴν τῆς ἐκκεντρικότητος καὶ διὰ τοῦτο δύναται ἄνευ κινδύνου διὰ τὸ σύνολον νὰ ἐκτελέσῃ ὁλόκληρον κύκλον καὶ νὰ στραφῇ πρὸς τὰ διαφορώτατα μέρη τοῦ οὐρανοῦ.

Ὅλα τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῶν τροχιῶν πάσχουσι διαταράξεις, αἱ ὁποῖαι περικλείονται εἰς στενὰ ὅρια καὶ ὁ Λεβερίερος ἀπέδειξε δι' ἐπιπόνων ὑπολογισμῶν, ὅτι εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα χιλιοσηρίδων οὐδεμίαν δύναται νὰ λάβῃ μέγεθος, τὸ ὅποιον νὰ δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ φόβον. Διὰ τὴν πλησιεστάτην χιλιοσηρίδα λοιπὸν ἡ ὑπαρξίς τοῦ συστήματος οὐδένα διατρέχει κίνδυνον, ἀλλὰ καὶ πέραν τούτου τοῦ χρονικοῦ διαστήματος φαίνεται, ὅτι οὐδεὶς κίνδυνος ἀπειλεῖ ἡμᾶς. Ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Κρόνος ἕνεκα τῆς μεγάλης μάζης τῶν εἶναι τὰ μᾶλλον ἐπίφοβα σώματα καὶ διὰ τοῦτο ὑπέβαλον αὐτὰ πρὸ πάντων εἰς ἐξέτασιν. Ἡ ἐξέτασις αὐτῆ δεικνύει, ὅτι πᾶσι αἱ μεταβολαὶ τῆς μορφῆς τῆς τροχίως τῶν περικλείονται εἰς χρονικὸν διάστημα περίπου 900000 ἐτῶν. Αἱ γραμμαὶ τῆς διατομῆς τοῦ ἐπιπέδου τῶν τροχιῶν τῶν μετὰ τοῦ ἐπιπέδου τῆς ἐκλειπτικῆς σαλεύουσι, ὡς ἐκκρεμές εἰς 25000 ἔτη, καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς κλίσεως τῶν τροχιῶν τῶν ἔχει περίοδον 50000 ἐτῶν. Τὴν μακροτάτην περίοδον ἔχει ἡ διατάραξις τῆς μάλιστα ἐλλειψοειδοῦς τροχίως τοῦ Ἑρμοῦ. Περιλαμβάνει αὐτὴ οὐχ' ἥττον τῶν

1,800,000 ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἐπιμηκεστάτης μορφῆς τῆς τροχίως τοῦ μέχρι τῆς ἐπανόδου εἰς τὴν αὐτὴν μορφήν. Ἐπανερχονται λοιπὸν ὅλαι αἱ μεταβολαί, ἂν καὶ μετὰ χιλιοτηρίδας, ἑκατομμύρια μάλιστα ἐτῶν, οὐδόλως ἐπιβλαβεῖς οὔσαι εἰς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα. Τί δὲ εἶναι πρὸς τὰ τοιαῦτα χρονικὰ διαστήματα ἡ διάρκεια τοῦ ἀνθρωπίνου βίου; Εἰς τὰ ἀκαταμέτρητα οὐράνια διαστήματα ἡ μέτρησις γίνεται δι' ἄλλου μέτρου· τὰ ἡμέτερα ἐπίγεια μεγέθη εἶναι μικρότατα. Ἡ γυνῶσις αὐτῆ ὀφείλει θεβαίως νὰ ἀποθάρρυνῃ, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ εἰς εὐγνωμοσύνην νὰ παροτρύνῃ πρὸς ἐκεῖνον, ὁ ὅποιος ἐπρόοικισεν αὐτὸν τὰς νοητικὰς δυνάμεις, ὡς νὰ δύναται νὰ εἰσδῷ τοσοῦτον θαθέως εἰς τὰ μυστήρια τῆς φύσεως καὶ νὰ ἀνακαλύπτῃ τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Δημιουργὸς ἐξησφάλικεν ἐπὶ χιλιοσηρίδας τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἔργου του.

Τὰ δὲ μέσα, τὰ ἑποῖα φαίνονται, ὅτι ἐξασφαλίζουσι τὴν ὑπαρξίν ταύτην τοῦ πλανητικοῦ συστήματος εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) ἡ μεγάλη καὶ ὑπερβάλλουσα μάζα τοῦ ἡλίου· αὐτὴ ὑπερβάλλει τὴν μάζαν ὅλων τῶν πλανητῶν πλέον ἢ 700^{κις}, τὴν δὲ τοῦ Διὸς 1048^{κις}. Ὅθεν οὗτος ὑποτάττει ὅλους τοὺς πλανήτας εἰς ἑαυτὸν καὶ δὲν ἐπιτρέπει εἰς αὐτοὺς ἢ δευτερεύουσάν τινα ἐπενέργειαν, οὐδέποτε δυναμένην νὰ φέρῃ βλάβην εἰς τὰ ἰδιαίτερα μέλη τοῦ συστήματος. Τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τοῦ ὅλου συστήματος πίπτει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τοῦ σώματος τοῦ ἡλίου.

2) Ἡ μεγάλη περιοδικὴ καὶ εἰς στενὰ ὅρια περιοριζομένη μεταβολὴ τῆς ἐκκεντρικότητος τῶν μεγάλων πλανητῶν Διὸς καὶ Κρόνου. Μεγάλας ἐκκεντρικότητος παρατηροῦμεν εἰς τὰ μικρότατα μέλη τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, εἰς τοὺς ἀστεροειδεῖς δηλ. πλανήτας καὶ εἰς τοὺς κομήτας· ἀλλ' οὗτοι ἕνεκα τῆς μικρᾶς μάζης τῶν δὲν εἶναι ἐπικίνδυνοι.

3) Τὸ ἀμετάβλητον τῶν μεγάλων ἄξόνων τῶν τροχιῶν καὶ ἑπομένως τὸ ἀμετάβλητον τῆς ἀστρικῆς περιφορᾶς.

Λοιπὸν ἂν καὶ πλανητικὴ τις τροχιά ἕνεκα τῶν διαταράξεων λαμβάνει ἐναλλάξ μορφήν κυκλειδῆ ἢ ἐλλειψειδῆ, ὁ μέγας ἄξων ἐκ τούτου δὲν μεταβάλλεται.

4) Ἡ μικρὰ καὶ ὀλίγον μεταβαλλομένη ἐκκεντρικότης καὶ κλίσις τῶν τροχιῶν πρὸς ἀλλήλας. Μόνον οἱ μικροὶ πλανῆται, οἱ ὅποιοι ὅμως ἕνεκα τῆς μικρᾶς μάζης τῶν ὀλίγων μόνον δύνανται νὰ ἐπιδράσωσιν εἰς τὸ σύνολον, κινουῦνται εἰς τροχιάς πολὺ ἐκκεντρικάς καὶ πολὺ κεκλιμένας.

5) Ἡ ὁμοία διεύθυνσις τῆς περιστροφικῆς καὶ περιφορικῆς κινήσεως. Ἐὰν μόνον εἷς πλανήτης, ἰδίως ὁ Ζεὺς ἢ ὁ Κρόνος ἐκινουῦντο περὶ τὸν ἥλιον ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ οὐχὶ ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, θὰ ἔπαυον αἱ πολυχρόνιοι διαταράξεις νὰ ἦναι περιοδικαὶ καὶ θὰ ἐπέφερον τὴν καταστροφὴν τοῦ συστήματος.

6) Ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον μικροῦ ἄξια περίστασις, ὅτι οἱ χρόνοι τῆς περὶ τὸν ἥλιον περιφορᾶς τῶν πλανητῶν εἶναι πρὸς ἀλλήλους ἀσύμμετροι, δηλ. δὲν ἔχουσιν οὐδὲν κοινὸν μέτρον. Ἐὰν δηλ. τὸν χρόνον τῆς περιφορᾶς πλανήτου τινὸς διαιρέσωμεν διὰ τοῦ χρόνου τῆς περιφορᾶς ἑτέρου, τὸ πηλίκον δὲν εἶναι ποτὲ ἀκέραιος ἀριθμὸς.

Αὗται αἱ περιστάσεις φαίνονται, ὅτι ἐξασφαλίζουσι τὴν ὑπαρξίν τοῦ πλανητικοῦ συστήματος, καὶ καθὼς εἰς ἓν κράτος τὰ διάφορα ἄτομα καὶ αἱ τάξεις ἐνεργοῦσιν ἐπ' ἀλλήλα καὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἰσχυρᾶς καὶ σοφῆς κυβερνήσεως παράγουσι κίνησιν, ἢ ὁποία ἐνισχύει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὅλου κράτους, τοιοῦτον τρόπον καὶ αἱ ἐπιδράσεις τῶν πλανητῶν ἐπ' ἀλλήλους ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἰσχυροῦ ἡλίου φαίνονται, ὅτι ὠρίσθησαν οὐχὶ πρὸς μέλλουσαν τινὰ καταστροφὴν ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς διατήρησιν τοῦ ὅλου συστήματος.

Τὰ δὲ μέσα τὰ ὁποῖα ἐξασφαλίζουσι τὴν ὑπαρξίν τῆς γῆς εἶναι δύο 1) ὁ χρόνος τῆς περιστροφῆς, καὶ 2) ἡ θέσις τοῦ γηγένου ἄξονος. Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν χρόνων τῆς περιφο-

ρᾶς τῶν πλανητῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πρὸς τοὺς τοῦ παρόντος ἔφθασαν εἰς τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἡ ταχύτης τῆς περιστροφῆς τῆς γῆς οὔτε ἐπεταχύνη οὔτε ἐβράδυνε οὐδὲ κατὰ $\frac{1}{100}$ τοῦ δευτερολέπτου, ἢ ὅτι ἡ διάρκεια τῆς ἡμέρας δὲν μετεβλήθη οὐδ' ὀπωστῶν. Πρὸς τούτοις ὁ ἄξων τῆς γῆς φυλάττει πάντοτε τὴν αὐτὴν θέσιν οὕτως, ὥστε οἱ πόλοι διέρχονται πάντοτε διὰ τῶν αὐτῶν σημείων τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς· καὶ ἐὰν ἐν τῷ μέλλοντι ἐξωτερικὴ τις δύναμις, π. χ. ὠθησις τις ἤθελεν ἀποκινήσει κατὰ τι τὴν θέσιν τοῦ ἄξονος, τὸ πεπισμένον τῆς γῆς σχῆμα καὶ αἰὼς ἐκ τούτου ἰδιάζουσαι σχέσεις τῆς κεντρόφυγος δυνάμεως θρεῖλουσι νὰ ἐπαναφέρωσιν αὐτὸν πάντοτε εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν. Ἡ γῆ λοιπὸν δὲν δύναται νὰ φοβῆται ἐν τῷ μέλλοντι ἀπειλητικὴν μεταβολὴν οὔτε τῆς ἡμερησίας χρονικῆς διαρκείας οὔτε τῆς ἐνιαισσίας. Ἐπειδὴ βεβαίως σπουδαία μεταβολὴ τῆς θέσεως τοῦ ἄξονος ὤφειλε νὰ ἐξασκήσῃ τὴν μεγίστην ἐπενέργειαν ὡς πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὸ μέγεθος τῶν ζωνῶν καὶ νὰ τροποποιήσῃ τὰς τῆς θερμότητος τῆς γῆς σχέσεις εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὁ ὁποῖος διὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ ἐπιβλαβεστάτας συνεπείας. Ἐκτὸς τούτου ὅμως κατὰ τὴν ποιότην μεταβολὴν ὁ ὠκεανὸς ἠδύνατο νὰ ὑπερεκχειλίσῃ τὰς ἀκτάς του καὶ νὰ προξενήσῃ νέον κατακλυσμὸν, ὅστις θὰ ἐπέφερε τὴν καταστροφὴν παντὸς ἐνοργάνου ὄντος. Τοὺς κινδύνους τούτους λοιπὸν ἡ γῆ φαίνεται, ὅτι δὲν πρέπει νὰ φοβῆται, καθ' ὅσον ἐφικνεῖται ἀνθρώπινος ὑπολογισμὸς.

Ὁ ἐρευνητικὸς λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου νοῦς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνεύρῃ ἔτι εἰς τὴν διάταξιν τοῦ συστήματος τὸν σπόρον τοῦ θανάτου, ἀλλ' ἀνεκάλυψεν ἐν αὐτῷ δύναμιν ζωῆς, ἢ ὁποία διὰ χιλιετηρίδας ἔτι φαίνεται, ὅτι ἐξασφαλίζει τὴν ὑπαρξίν τοῦ ὅλου. Ἄλλ' ἄρα γε εἰς τὸ πλανητικὸν σύστημα κατὰ τὴν παροῦσαν αὐτοῦ μορφήν καὶ κατὰ τὰς παρούσας σχέσεις ὠρίσθη αἰδιος διάρκεια; Ἄγνοοῦμεν. Δὲν γνωρίζομεν βεβαίως πὸν σκοπὸν τοῦ συστήματος· οὗτος εἶναι γνωστὸς μόνον εἰς

ἐκαῖνον, πρὸ τοῦ ὁποίου «χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα ἡ ἐχθὲς, ἥτις διήλθε».

Ἄφοῦ ὅμως βλέπομεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ ἕκαστον δημιουργήμα ἐπανερχονται πάλιν εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθησαν, ἀφοῦ πρῶτον φθάσωσιν εἰς τὴν δυνατὴν βαθμίδα τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐνίοτε καὶ πρότερον ἤδη, δυσκόλως δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν τὴν ἀίδιον διάρκειαν τοῦ ἡμετέρου ἡλιακοῦ συστήματος. Φαίνεται βεβαίως, ὅτι καὶ ἡ ὕλη ὑπόκειται εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀναπτύξεως, δηλ. εἰς τὴν ἐξ ἀμόρφων ρευστῶν ἢ ἀραιῶν ὑλῶν εἰς διαμόρφωσιν εἰς σφαίρας ἢ δακτυλίουσ μαῶλλον ἢ ἥττον στερεούσ. Ἐφθασαν ἄρα γε ἤδη μέλη τοῦ ἡμετέρου συστήματος τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς ἀναπτύξεύσ των, Δὲν εἶναι πιθανόν. Ἄλλὰ καὶ τοιαῦται βαθμίδες ἀναπτύξεως περιλαμβάνουσι πολλὰς χιλιετηρίδας, δυνατὸν τέλος νὰ ἐπέλθωσι σχέσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ καθίστων ἀδύνατον τὴν ὑπαρξιν, τοῦλάχιστον τοῦ ἐνοργάνου κόσμου. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς παρέχει βεβαίως εἰς ἡμᾶς ἐν τοῖς στρώμασιν αὐτῆς τὴν ἐναργεστάτην ἀπόδειξιν, ὅτι ἠφρανίσθησαν ἤδη ὅλαι δημιουργαὶ διάφοροι τῆς παρούσης. Παντοῖαι λοιπὸν καὶ ποικίλαι μεταβολαὶ εἶναι δυνατὰ διὰ τὰ ἰδιαίτερα μέλη τοῦ συστήματος, μὴ κινδυνεύουσ ἐν τούτοις ὡς ἐκ τούτου τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὅλου συστήματος. Ἄλλ' ἐξωτερικὰ δυνατὸν νὰ ἐπέλθωσιν ἐπιδράσεις, τῶν ὁποίων ἡμεῖς νῦν ἐτι οὐδεμίαν αἰσθησιν ἔχομεν.

Πλανώμεθα μετὰ τοῦ ἡμετέρου ἡλίου εἰς ἀκαταμετρήτους καὶ ἀγνώστους χώρους τοῦ κοσμικοῦ διαστήματος. Εἰς τοὺς νέους τούτους χώρους δυνατὸν νὰ εὐρίσκωνται νέα σχέσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἡ νῦν κατὰστασις τῶν πραγμάτων εἶναι ἀδύνατος. Ὁ ἥλιος προχωρεῖ πρὸς τὸ παρὸν εἰς χώρον τοῦ τύμπαντος πολὺ ἀναστρὸν· τούτο διὰ παντός ἔσται. Νῦν οὐδεμίαν ἀναφαίνεται ἐπίδρασις τῶν μακρὰν ἡμῶν ἀπλανῶν ἀστέρων ἐπὶ τῆς ἡμετέρας κοσμικῆς νήσου· τίς ἐγγυᾶται ὅμως

ὅτι δὲν θέλει συμβῆ τοῦτο ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ὅτι οἱ δεσμοί, οἱ ὁποῖοι δεσμεύουσιν ἤδη τοὺς πλανήτας μετὰ τοῦ ἡλίου, δὲν θέλουσι λυθῆ ἢ δὲν θέλουσι τροποποιηθῆ οὕτως, ὥστε ἡ διάλυσις τῆς παρούσης τάξεως τῶν πραγμάτων καθίσταται ἀναγκαία συνέπεια;

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἡ κανονικὴ ἐλάττωσις τοῦ χρόνου τῆς περιφορᾶς τοῦ Ἐγκείου κομήτου κάμνει πλέον ἢ πιθανὴν τὴν ὑπαρξιν ρευστοῦ κωλύοντος τὴν πορείαν του κατὰ πληροῦντος τὸν οὐράνιον χώρον. Ἡ ἐκ τῆς ἀντιπτάσεως τοῦ ρευστοῦ τούτου προερχομένη αὔξησις τῆς ταχύτητος εἶναι κατὰ τὴν παρατήρησιν πρὸς τὸ παρὸν τὸ χιλιοστὸν τῆς παρούσης ταχύτητός του. Ἐὰν ἡ μεταλλαγή αὕτη τῆς ταχύτητος προχωρῇ ὁμοιότρόπως, ὁ κομήτης οὗτος θὰ ἐπικτήσῃ τὴν διπλασίαν ταχύτητα εἰς διάστημα 16000 ἐτῶν· ἡ δὲ ἀναγκαία συνέπεια θὰ ἦναι ἡ κατὰπτωσις αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἡλίου. Δὲν κατώρθωσαν μὲν ν' ἀποδείξωσι διὰ τῶν κατὰλλήλων παρατηρήσεων μέχρι τούδε ὁμοίαν ἐτι ἐπίδρασιν τοῦ αἰθέρος καὶ ἐπὶ τῶν πλανητῶν· ἐὰν ὅμως αὕτη ἕνεκα τῆς μεγλυειτέρας καὶ στερεωτέρας μάζης τῶν πλανητῶν ἦναι διὰ τούτους ὅλως ἀβλαβῆς καὶ ἴση τῷ μηδενί, ἐπίσης δὲν δύναται νὰ ὀρισθῆ. Καὶ μικροτάτη ὅμως ἐὰν ἦναι ἡ ἐκ τοῦ αἰθέρος προερχομένη ἀντίστασις, ὡφείλε νὰ ἐπιφέρῃ ὁμοία ἀποτελέσματα, ἂν καὶ μετὰ πολλὰ ἴσως ἑκατομύρια ἐτῶν. Ὁ κοινὸς τάφος ὅλων τῶν μελῶν τοῦ ἡμετέρου ἡλιακοῦ συστήματος θὰ ἦτο ὁ καίων κόλπος τοῦ ἡλίου, ὁ ὁποῖος ἔδωκε ποτε τὴν ὑπαρξιν εἰς αὐτούς. Καθὼς δὲ αἱ ἐκ τῆς γῆς γεννώμεναι καὶ εἰς τὴν γῆν πάλιν ἐπανερχόμεναι ὕλαι διαμορφοῦνται εἰς νέα πλάσματα διὰ τῆς εἰς τὴν γῆν προικισθείσης δημιουργικῆς δυνάμεως, τοιοῦτω τρόπῳ διὰ τῆς παντοδύναμου χειρὸς τοῦ δημιουργοῦ ἢ ὕλης, ἡ ὁποία σήμερον ἐσφαίρωμένη εἰς τοὺς γνωστὸς εἰς ἡμᾶς πλανήτας καὶ κομήτας, περιφέρεται περὶ τὸν ἥλιον, ἀφοῦ ἐκπληρώσῃ τὸν προγεγραμμένον εἰς αὐτὴν σκοπὸν θὰ ἀποτελέσῃ νέους κόσμους, αἱ ὁ-

ποιῶν, ὡς οἱ παρόντες θὰ ἀναγγέλλωσι τὴν δόξαν του οὐ-
 πτως, ὥστε καὶ τότε θὰ ἰσχύη, ἔτι ὅπερ λέγει ὁ ἱερός ὑμνωδός.
 «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ
 ἀναγγέλλει τὸ στερῆμα».

ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΙ.

Δ.

ΘΕΟΠΟΜΠΟΣ

Ἦ

ΠΕΡΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.

(Συνέχεια τοῦ σελ. 423.)

Τοῦτο ἄγει ἡμᾶς ἀπ' εὐθείας καὶ ἀσυζητήτως εἰς τὴν τε-
 τάρτην ἀπαίτησιν: παρίστα τὰς ἱστορικὰς πράξεις ἀκριβῶς
 οὕτως, ὅπως ἔχουσι διεξαχθῆ, τοῦτέστι πιστῶς καὶ ἀλη-
 θῶς. Ἱστορικὴ πίστις, ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, ἀποχὴ πάσης
 ὑποκειμενικῆς ἀποχρώσεως, εἶναι μία τῶν μεγίστων ἀπαι-
 τήσεων, ἃς ἔχομεν ν' ἀπαιτήσωμεν παρὰ τῶν διδασκάλων
 τῆς Ἱστορίας. Εἶνε ἐπαχθὲς φαινόμενον, ὅταν οἱ διδάσκαλοι
 ὡς πρὸς μάχην τρεφόμενοι ἀλέκτορες, καὶ πολιτικοὶ στα-
 σιῶται ἐν τῇ ὀρμῇ τοῦ πάθους αὐτῶν τοσοῦτον λησμονοῦσιν
 ἑαυτοῦς, ὥστε νὰ προσπαθῶσι τὸ ἱστορικὸν καλὸν διὰ τοῦ
 σιάλου τῆς κακολογίας καὶ τοῦ ἐξευτελισμοῦ νὰ μολύνωσι,
 καὶ ἀφ' ἑτέρου πάλιν τὸ ἱστορικὸν κακὸν νὰ περικαλύπτωσι
 μὲ ἀπολογητικὰς προφάσεις, καὶ σχεδὸν νὰ τὸ ἐπαινώσι,
 καὶ οὕτως εἰς τὴν ἀλήθειαν τὸ ψεῦδος καὶ τὴν κибδηλείαν
 νὰ καταμιγνύωσι. Σφόδρα ἀπατάται τις, ὅταν ὑπὸ τοῦ προ-
 σηλυτιστικοῦ πνεύματος τυφλούμενος νομίζῃ, ὅτι διὰ τῆς

παρὰμορφώσεως τῶν πραγμάτων προτρέπει τοὺς ἄλλους
 εἰς ἀληθῆ πατριωτισμὸν. Ὁ πατριωτισμὸς διὰ τὸν διδάσκα-
 λον τῆς Ἱστορίας εἶναι τι ὀχιμόνον λίαν ὠραῖον, ἀλλὰ καὶ
 λίαν ἀναγκαῖον. Τρόντι τί θὰ ἦτο διδάσκαλος τῆς Ἱστορίας
 ἄνευ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἀληθοῦς ἔρωτος πρὸς τὴν πατρίδα!
 Ἄλλ' ὅμως ὁ ἔρωσ οὗτος πολὺ ὀλίγον μὲν πρέπει νὰ θεμε-
 λιούται ἐπὶ τῆς δόξης κερδηθειῶν αἵματηρῶν μαχῶν, καὶ
 ἐπὶ τῆς λάμπειος ἀναδειχθειῶν δυναστειῶν, ἀλλὰ πολὺ
 ὀλιγώτερον ὀφείλει νὰ ριζοῦται ἐν τῇ ἀνοήτῳ ἀπεχθείᾳ καὶ
 τῷ μίσει πρὸς ἄλλα ἔθνη. Τὸ σχολεῖον οὐδέποτε πρέπει νὰ
 ἀφαρπάζηται ὡς ὁ συρφετώδης καὶ φανατικὸς ὄχλος βαρ-
 βάρου ἔθνους, ὅστις ἐξονειδίζει καὶ ἀποστρέφεται πᾶν τὸ
 ξένον. Ἐν ταῖς καρδίαις μάλιστα ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων ὀ-
 φείλει ἡ συμβουλή αὐτὴ νὰ ρίψῃ βαθείας τὰς ρίζας τῆς,
 οἷτινες θέλομεν ἅπασαν τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν
 νὰ θεμελιώσωμεν ἐπὶ τοῦ μίσους καὶ τῆς ἀπεχθείας πρὸς
 λαὸν, ὅστις διὰ τῶν ἀδιαφιλονεικῆτων αὐτοῦ στρατιωτικῶν
 καὶ κοινωνικῶν ἀρετῶν κατακτήσας τὴν ἡμετέραν χώραν
 ἐπὶ 500 ἡδὴ ἔτη δεσπόζει αὐτῆς. Ἀνελίττοντες πρὸ τῶν
 ὀφθαλμῶν τῶν ἡμετέρων παίδων καὶ νεανίσκων τὴν ἐθني-
 κὴν ἡμῶν ἱστορίαν ὑπὸ τὴν πιστὴν καὶ ἀληθῆ αὐτῆς μορ-
 φὴν θέλομεν δείξει εἰς αὐτοὺς, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν εἰς
 πολλὰ σφάλματα ὑποπεσόντες ἐκληροδότησαν εἰς ἡμᾶς
 τὴν σημερινὴν οἰκτρὰν κατάστασιν, ὅτι τὰ λάμποντα ση-
 μεῖα τῆς Ἱστορίας ἡμῶν δὲν εἶναι τὰ περισσότερα, καὶ δὲν
 πρέπει ἐπομένως ἐνδοξοί τινες σελίδες τῆς ἐθνικῆς Ἱστορίας
 νὰ μᾶς πληρῶσι οἰήσεως καὶ ἀλαζονείας· δὲν πρέπει
 τετυφωμένοι ἀπὸ ἑνα Μαραθῶνα καὶ ἐν χάνι τῆς Γραβιᾶς,
 οἰστροϊλατούμενοι ἀπὸ τὴν ἡρωϊκὴν εἰκόνα ἐνός Λεωνίδου
 καὶ ἐνός Καναρη, ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴν ἰδέαν ἐνός Σωκρά-
 τους καὶ ἐνός Κοραῆ νὰ θεωρῶμεν μὲν ἡμᾶς αὐτοὺς ὡς τὸ
 ἐξοχώτερον ἐπὶ τῆς γῆς ἔθνος, πλήρεις δὲ οἰήσεως καὶ εὐμ-
 φου νὰ ἀποστρεφώμεθα καὶ μισῶμεν τοὺς ἀντιπάλους ἡμῶν

εἴτινες ἐν τούτοις πρακτικώτεροι καὶ φρονιμώτεροι ἡμῶν κρατοῦσιν εἰσέτι ὑπὸ τὰς πτέρνας αὐτῶν τὸ πλεῖστον μέρος τῶν Ἑλλήνων. Δὲν πρέπει μὲ τὰς δηλητηριώδεις ταύτας ιδέας νὰ διαστρέφωμεν εὐθὺς ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας τὴν κρίσιν τοῦ Ἑλληνόπαιδος, ἀλλὰ ζωηρῶς νὰ χαράττωνται πρὸ αὐτοῦ καὶ τὰ μελανὰ σημεῖα τοῦ ἱστορικοῦ ἡμῶν βίου, νὰ δεικνύωμεν τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τοῦ ἔθνους καὶ τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ οὕτω νὰ τῷ ἐμβάλλωμεν τὴν ιδέαν, ὅτι διὰ τῆς ἐπιμόνου καὶ ἀνευ ἐπιδείξεως ἐργασίας καὶ αὐταπαρνήσεως θὰ ἐκτελέσωμεν τὸ μεγαλύτερον ἀνεκτέλεστον εἰσέτι μέρος τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν εὐδαιμονίας, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τῆς προκλήσεως ἀνωφελοῦς καὶ ἐπιτετηδευμένου μίσους ἢ καὶ ἀληθοῦς ἔχθρας κατὰ τῶν ἀντιπάλων ἡμῶν. «Ἦθελον κατχρασθῆ τὸν πατριωτισμὸν, λέγει ὁ Bentham, ἐὰν διὰ νὰ ἀγαπῶ τὴν πατρίδα μου ὤφειλον νὰ ἦμαι ἐχθρὸς τῆς ἀνθρωπότητος». Ὀφείλομεν ἐν τῇ σχολῇ ὄχι μῖσος, ἀλλὰ ἀγάπην νὰ σπείρωμεν, ὄχι ἐκδίκησιν νὰ ἐξεγείρωμεν, ἀλλὰ εἰρήνην νὰ φυτεύωμεν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἱστορικὴν πίστιν ὁ διδάσκαλος ὀφείλει ὡς ὁ ποιητὴς νὰ ἵσταται ἐπὶ ὑψηλῆς τινος σκοπιᾶς, ἀνώτερος παντὸς πάθους καὶ πάσης μεροληψίας. Διὰ νὰ κατορθώσῃ τοῦτο πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς μὴν τὴν πιστὴν καὶ ἐξ ἀντικειμένου παράστασιν τῶν ἱστορουμένων, ὄχι εἰς τὴν Κριτικὴν τῆς Ἱστορίας. Ὅσακις δὲ νομίζει ἀναγκαῖον τοῖς παισὶ, γνῶμην τινὰ νὰ ἐκφέρῃ ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου προσώπου, ἢ δικαιοσύνην ἀπαιτεῖ νὰ κρίνῃ τὸ ἀναφερόμενον πρόσωπον ὑπὸ τὴν ἔοψιν καὶ τὰς σχέσεις τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, καὶ νὰ πράττῃ τοῦτο μετ' ἐκείνης τῆς προφυλάξεως καὶ φρονήσεως, ἀνευ τῆς ὁποίας γνῶμη γνησία καὶ ἐπὶ τῆς ἀληθείας τελεμελιωμένη οὐδέποτε εἶναι δυνατὴ.

Ὅταν τόσον ἀπερισκέπτως ὁμιλῶμεν περὶ τῶν διαφόρων ἱστορικῶν προσώπων, ὅταν διὰ μιᾶς φράσεως ἡμῶν ῥίπτω-

μεν εἰς τὸ βάραθρον τοῦ ἐξευτελισμοῦ καὶ αὐτοὺς τοὺς μεγάλους ἥρωας τῆς ἀνθρωπότητος, ὅταν ἐξεμῶμεν ὅσας καὶ ἂν θέλωμεν ὕβρεις κατὰ πάσης ἀρχῆς, ἥτις ὀλιωςδήποτε ἔπραξε κακόν τι εἰς τὸν λαὸν ἔστω καὶ ἐλάχιστον, τότε οὐδόλως πρέπει νὰ θαυμάζωμεν, ἂν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους νεανίσκους λείπῃ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ τιμὴ πρὸς τοὺς ὁμοίους των, λείπῃ τὸ σέβας καὶ ἡ αἰδῶς πρὸς τὴν ἐξουσίαν, οὐδόλως θαυμαστόν, ἂν ἐκ τῆς τοιαύτης βλαβερᾶς κριτικῆς ἀναζητήσεως ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ἐπὶ μακρὸν χρόνον οἱ νεανίσκοι ἡμῶν θὰ θεωρῶσι προτιμώτερον νὰ μυκτηρίζωσι τοὺς ἄλλους παρὰ νὰ ἀπομύττωσιν ἑαυτοὺς.—Κ. Ἀληθῶς ἐνταῦθα δὲν δύναται τις νὰ μὴ δικαιώσῃ τὴν ὑμετέραν σοφὴν παρατήρησιν, ἐφόσον συλλογίζεται εἰς εἶον κυκεῶνα ἀσυνταξίας καὶ ἰταμότητος, εἰς εἶον λαβύρινθον φιλοσκημμουσύνης καὶ βωμολοχίας καὶ δὴ καὶ ἀναιδείας ἐξέπεσεν ἡ καθ' ἡμᾶς κοινωνία. Οὔτε ἡ παραμικρὰ ὁμιλία γίνεται μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων πάσης σχεδὸν τάξεως καὶ πάσης ἡλικίας, μάλιστα παρ' ἡμῖν τοῖς Ἑλλησι, χωρὶς νὰ παρακοσμηταί με βωμολόχον τινὰ ἔκφρασιν μὲ ἀνήθικόν τινα ἀστειότητα. Οἱ Ἕλληνες ἡμεῖς ὅσον σμικροὶ καὶ μηδամινεῖ εἴμεθα, τοσοῦτον ἀσυστόλως ἐκφέρομεν τὰς τολμηροτέρας ιδέας περὶ παντὸς πράγματος καὶ ταύτας μὲ τὸν ἰταμώτερον τρόπον. Τοῦτο βεβαίως προέρχεται καὶ ἐξ ἐκείνου, ὅπερ ἀρτίως ἀνεφέρετε ἡμῖν, καὶ ἐκ τούτου ὅτι ἐν γένει καὶ γονεῖς καὶ διδάσκαλοι καθ' ἅπασαν τὴν πρὸς τὸν παῖδα ἀνατροφὴν αὐτῶν μὲ τὴν μεγαλητέραν ἀλαζονείαν καὶ αὐθάδειαν ἐκφράζονται αἰέποτε περὶ παντὸς καὶ προσώπου καὶ πράγματος· τὸ δὲ χεῖριστον πάντων καὶ γελοῖον ἀληθῶς, ὅτι κατὰ θλιβεράν τινα ὑπαμοιβὴν πρὸς τοὺς παῖδας ὁμιλοῦντες καὶ οἱ γονεῖς περὶ τῶν διδασκάλων καὶ οἱ διδάσκαλοι περὶ τῶν γονέων μὲ τὸ αὐτὸ μέτρον μετρῶσι τὰς ἐκφράσεις των.—Δ. Αὐτὰ ἐν τούτοις εἶναι πράγματα, ἅπερ δὲν ἀγεγείρουσι τὰς κοινωνίας, ἀλλ' ἀπὸ χαμηλοτέρου εἰς χα-

μηλότερον σημεῖον καταπτώσεως καὶ διαφθορᾶς παρασύρουσιν αὐτάς.—Θ. Ἐφθάσαμεν ἤδη εἰς τὴν πέμπτην ἀπαίτησιν, ἣν ἀπαιτοῦμεν πρὸς τοῦ διδασκάλου τῆς Ἱστορίας· ἡ ἀπαίτησις αὕτη εἶναι ἡ ὑψίστη ἀπασῶν καὶ εἶναι ἡ ἐξῆς: Διηγοῦ ἐποπτευτικῶς. Ἄνευ αἰσθητοποιητικῆς διδασκαλίας ὁ παῖς οὔτε κατανοεῖ καλῶς τὴν Ἱστορίαν οὔτε ἐνδιαφέρον αἰσθάνεται δι' αὐτήν. Μόνον ὅταν ὁ διδάσκαλος γνωρίζῃ τὰς ἱστορικὰς παραστάσεις ὑπὸ τοσοῦτον αἰσθητὴν μορφήν νὰ ζωγραφῆ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ μαθητοῦ, τὰ συμβάντα τόσον ζωηρῶς νὰ διηγῆται, «ὡς νὰ ἦτο παρῶν ἐκεῖ, ὅτε συνέβαινον», καὶ τὰ πρόσωπα αὐτὰ τοσοῦτον εἰκονικῶς καὶ χαρακτηριστικῶς νὰ παρουσιάσῃ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ παιδός, ὥστε οὐδὲν σημεῖον τοῦ ὄλου νὰ μένῃ ἀκατάκτητον ὑπ' αὐτοῦ, τότε μόνον ἡ Ἱστορία εἰσδύει εἰς τὴν ψυχὴν του καὶ ἔχει ἐπ' αὐτῶν ἰσχὺν καὶ διάρκειαν. Ἡ αἰσθητοποίησις ἐνταῦθα εἶναι διπλῆ, ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ. Ἐκείνη ἀσχολεῖται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς πράξεις καὶ παραστάσεις (εἰς τὴν ὕλην τῆς Ἱστορίας), αὕτη εἰς τὰς πνευματικὰς κινήσεις, τὰς ὁρμὰς, τὰ πάθη, τοὺς στοχασμοὺς, τὰς αἰτίας κτλ. (εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Ἱστορίας). Ἡ πρώτη δὲν πρέπει νὰ υπερθαυμάζῃται, ἀπ' ἐναντίας ἡ δευτέρα ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα.—Κ. Καὶ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν μερικώτερα τινὰ νὰ ἀκούσωμεν ἐπὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας;—Θ. Τὰ μερικώτερα ταῦτα δύνανται νὰ ἦναι τὰ ἐξῆς: Ἐν τῷ Δημοτικῷ σχολείῳ ἡ Ἱστορία ἀρμύζει μᾶλλον νὰ διδάσκηται βιογραφικῶς. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει προηγεῖται βεβαίως ἡ περιγραφὴ τοῦ τόπου, τοῦ χρόνου καὶ τῶν περιστάσεων, ἐν οἷς ἐγεννήθη καὶ ἐξῆσε τὸ ἱστορούμενον πρόσωπον, κατόπιν ἔπεται ἡ διήγησις τῶν πράξεων αὐτοῦ ὑποδεικνυομένου πάντοτε καὶ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ἐπὶ καλοῦ ἱστορικοῦ χάρτου. Ἐνταῦθα συμβάλλουσι τυχὸν σωζόμενα μνημεῖα τῆς Καλλιτεχνίας, εἰκόνες, ἀγάλματα κτλ. καλοὶ ἱστορικοὶ πίνα-

κες, ἐθνογραφικαὶ παραστάσεις, λαμπρὰ ἱστορικὰ ποιήματα καὶ ᾄσματα κτλ. Τελευταία δὲ πρέπει νὰ ἐρχῆται κατ' ἐμὴν ἰδέαν ἡ ἀπεικόνισις τοῦ προσώπου, ἦτοι τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτοῦ, τοῦ ἀναστήματος, τοῦ βλέμματος, βαδίσματος κτλ. Ὅχι ὡς τινες νὰ προηγῆται τοῦτο τῶν ἄλλων, διότι ἡ παράστασις αὕτη τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τοῦ ἱστορουμένου ἀνδρός παρατηρεῖται, ὅτι ἔχει τὴν μεγίστην σημασίαν καὶ κάμνει τὴν καλλίστην ἐντύπωσιν, ὅταν ἤδη ὁ μαθητὴς διὰ τῆς ζωηρᾶς ἀφηγήσεως τῶν πράξεων καὶ ἐν γένει τοῦ βίου ἐκείνου συλλάβει ἤδη ἐν ἑαυτῷ τὴν περὶ αὐτοῦ ἰδέαν, καὶ τείνῃ μόνος νὰ πλάσῃ ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτοῦ τὸν ἄνδρα, Ἡδὲ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθητοποιήσεως. Τοσοῦτον αὕτη εἶναι σπουδαιότερα τῆς πρώτης, ὅσον τὸ πνεῦμα εἶναι ἀνώτερον τοῦ σώματος. Ἐνταῦθα ἐμφαίνεται ἡ πνευματικὴ κατάστασις τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὄντων προσώπων, ὁ χαρακτήρ αὐτῶν, αἱ ὁρμαὶ, ἡ διάνοια, καὶ ἐν τοῖς πράγμασι τὰ ἀληθῆ αἰτία καὶ ἀποτελέσματα αὐτῶν, τέλος ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἠθικὴ τῆς ἱστορίας. Ἐνταῦθα ὀφείλει τὸ πνεῦμα (τῆς Ἱστορίας) διὰ τοῦ πνεύματος (τοῦ διδασκάλου) πρὸς τὸ πνεῦμα (τοῦ παιδός) νὰ ὁμιλῇ. Ζήτημα ἕπερ τότε μόνον δύναται νὰ ἐκτελέσῃ ὁ διδάσκαλος, ὅταν αὐτὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἱστορίας ἔχει συλλάβῃ ἐν ἑαυτῷ πλήρες καὶ καθαρὸν, κέκτηται δὲ καὶ τὸ πλεονέκτημα νὰ ἦναι ὁ διερμηνευτὴς μεταξὺ πνεύματος καὶ πνεύματος. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ σημεῖον, κατ' ὃ δὲ διδάσκαλος δύναται τὰς ψυχολογικὰς αὐτοῦ γνώσεις πρακτικῶς νὰ χρησιμοποιήσῃ, ἀλλ' ἐνταῦθα ἐπίσης ἀναφαίνεται καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ προσέξωμεν νὰ μὴ ἀρχίσωμεν τὴν πνευματικώτεραν ταύτην ἐργασίαν, πρὶν ἢ τὸ παιδικὸν βλέμμα ἀνοιχθῇ διὰ τὰς πνευματικὰς σχέσεις. Περὶ τῆς ἀνάγκης ταύτης σαφῶς ἀποφαίνεται καὶ ὁ Beneke λέγων. «Ἡ Ἱστορία εἶναι σποιδὴ γλίαν κατάλληλος διὰ τοὺς ἄνδρας, ὀλιγώτερον διὰ τοὺς νεανίσκους καὶ ἐλάχιστα διὰ τοὺς παῖδας».

Ἐνταῦθα προσκολλᾶται καὶ ἕτερα τίς ἀπαιτήσις, νὰ μὴ προσφέρωμεν δηλαδὴ εἰς τὸν μαθητὴν ὕλην, ἥτις δι' αὐτὸν κεῖται πολὺ ὑψηλὰ, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ διαθέσῃ ἑαυτὸν ζωηρῶς καὶ μεθ' ὅλης τῆς ψυχῆς.

Ταῦτα εἶναι ὅσα ἀπαιτοῦνται νὰ ὑπάρχωσιν ἀπὸ μέρους τοῦ διδασκάλου, ἀπὸ μέρους δὲ τοῦ μαθητοῦ ἀπαιτεῖται πρῶτον ἀναδιήγησις τίς τοῦ ἱστορηθέντος κατὰ ὠρισμένα τεμάχια γινομένη ὑπὸ τῶν δυνατωτέρων μαθητῶν κατ' ἀρχάς, εἰς ἃς δὲν θὰ λείπωσι καὶ ὑποβοηθητικαί τινες ἐρωτήσεις ἐκ μέρους τοῦ διδασκάλου. Ἀλλὰ περὶ τούτου μὲν καὶ περὶ τῶν διαφορῶν μεθόδων καθ' ἃς δύναται νὰ παραδίδηται ἡ Ἱστορία ἐν τῷ Δημοτικῷ σχολείῳ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ἐν καιρῷ εὐθέτῳ, καταστρέφομεν δὲ ἐνταῦθα τὸν λόγον, ἵνα μὴ ἡ ἐξακολούθησις ἐπὶ τριούτου ὄχι τόσον τερπνοῦ ζητήματος ἐπενέγκῃ ἡμῖν κόρον καὶ δυσαρέσκειαν.

ΠΕΡΙ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΗΤΟΙ

ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ.

Ἐκθέσαντες (Τεῦχος Θ'. σελ. 326) δόξας τινὰς ἀστρονομικὰς περὶ κομητῶν, καὶ λόγον ἐν παρόδῳ ποιήσαντες περὶ καταστροφῆς Γῆς καὶ λοιπῶν οὐρανίων σωμάτων, εἵμεθα σήμερον ἠναγκασμένοι (ἴδε Τεῦχος Ι'. σελ. 383) νὰ διεξέλθωμεν κεφαλαιωδῶς τὸ περὶ καθολικῆς Οἰκονομίας ἧτοι Προνοίας τοῦ Κόσμου.

Κατὰ τὴν ὀργανικὴν λεγομένην θεωρίαν τῆς Φύσεως ἡ πραγματικὴ τοῦ Κόσμου ἀρχὴ (ἧς ἢ ἐκ τῆς ἀπολύτου ἡρεμίας

ἐξέλευσις προϋποθέτει βούλησιν, ἐπομένως τὴν ὕπαρξιν πνευματικοῦ τινος ἀπολύτου ὄντος, τοῦ Θεοῦ) εἶνε μία, κοσμογονικὴ οὐσία λεγομένη ἢ χάος, ἧτοι μίγμα τι συγκεχυμένον ἐκ δύο ἢ πλείονων ἴσως στοιχείων, ἀλλὰ κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην μίγμα τι ἐκ στοιχείων ἀντιθέτων, καὶ διὰ τοῦτο διχαζομένη εἰς δύο ἀντίθετα κοσμογονικὰ στοιχεῖα, παριστανόμενα ὡς ἀντίθετα διὰ τοῦ + καὶ, —, καὶ συγκείμενα ἑκάτερον ἐξ ἀπείρων ἀτόμων, ἅτινα ἐξελλόντα ἐκ τῆς ἡρεμίας ἤρχισαν νὰ κινῶνται, καὶ τὰ μὲν ὀμοειδῆ νὰ ἀπωθῶνται, τὰ δὲ ἑτεροειδῆ νὰ ἔλκωνται, χωρὶς ὅμως νὰ γείνη ἐντελής ἔνωσις τῶν ἑτεροειδῶν ἀτόμων, διότι ἡ τοιαύτη ἔνωσις ἄγει εἰς τὸ μηδὲν, ἀλλὰ τίς ἐν λόγῳ τινὶ ἔνωσις, ἐξ ἧς ὁ αἰθέρ.

Τὰ μόρια τοῦ αἰθέρος, ἐκ δύο ἑτεροειδῶν ἀτόμων ἀποτελούμενα, ἀλλὰ μὲν εἶνε θετικὰ, ὡς ὑπερτεροῦντος ἐν αὐτοῖς τοῦ θετικοῦ στοιχείου, καὶ ἄλλα ἀρνητικὰ, ὡς ὑπερτεροῦντος ἐν αὐτοῖς τοῦ ἀρνητικοῦ στοιχείου, ἐπομένως ὠθούμενα ἢ ἔλκόμενα περυσιαῶσιν κινήσεις, αἵτινες καλοῦνται ἠλεκτρισμός, μαγνητισμός, φῶς, θερμότης, ἢ χημισμός, κατὰ τὴν πρὸς ἔνωσιν τῶν ἀντιθέτων τάσιν, διεύθυνσιν, ταχύτητα, ἢ βραδύτητα.

Μόρια δὲ τοῦ αἰθέρος ἐν συνόλῳ ἀντιθετιζόμενα πρὸς ἄλλα μόρια ἐν συνόλῳ, καὶ μετὰ μείζονος ὀρμῆς ἐπ' ἀλληλα ἐπιβρέοντα, ἔτεινον πρὸς νέαν ἔνωσιν, καὶ οὕτω παρήχθησαν βαθμηδὸν οὐσίαι ἀερώδεις καὶ σώματα ἀτμοειδῆ, οἷα τὰ διάφορα ἀέρια καὶ οἱ κομηῆται.

Ἐκ μερῶν τῶν ἀτμοειδῶν τούτων οὐσιῶν διὰ νέας ἐξ ἀντιθετισμοῦ ἑνώσεως παρήχθησαν οἱ πλανῆται καὶ τὰ λοιπὰ οὐράνια σώματα.

Παρατρέχοντες τὴν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τοῦ ἀντιθετισμοῦ καὶ κατὰ ἀνωῦσαν ὄντολογικὴν κλίμακα περαιτέρω μορφῶσιν τῆς λοιπῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀνοργάνου καὶ ὀργανικῆς φύσεως, ὡς καὶ τὰ περὶ χώρου καὶ χρόνου, καὶ τῆς καταμετρήσεως αὐτῶν ἀστρονομικῶς, σημειοῦμεν μόνον ὅτι διὰ τοῦ

γενικῶς ἔρω «ἀντιθετισμοῦ» ἐννοοῦνται περιληπτικῶς κίνησις καὶ ἀκίνησις, θέρμανσις καὶ ψύξις, καὶ οἱ ἀρμόδιοι ἐλάχιστοι ἀντίθετοι ἔρω οἱ ἀνεκλυτικώτερον ἐκφραζόμενοι εἰς τὰς περὶ Φυσικῆς ἢ Ἠθικοῦ Κόσμου Πραγματείας.

Ἐκτενεστέρα δέ τις σκέψις ἐπὶ τῆς Φύσεως κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην πείθει ἡμᾶς περὶ τῶν ἐξῆς πορισμάτων.

I. Ὅτι ἡ κοσμογονικὴ οὐσία δὲν εἶνε μὲν πνεῦμα ἢ ὕλη, εἶνε ὁμοῦς δυνάμει καὶ πνεῦμα καὶ ὕλη.

II. Ὅτι ἡ κοσμογονικὴ οὐσία ὑπόκειται εἰς εἶδος τι μεταμορφώσεως.

III. Ὅτι πᾶσα μεταγενεστέρα μεταμόρφωσις περιέχει τὰς ιδιότητας τῆς ἀμέσως προηγουμένης πλέον μιᾶ. Πᾶν λοιπὸν πρᾶγμα εἶνε ἡ περίληψις τῶν πρὸ αὐτοῦ πλέον μιᾶ ιδιότητι. Τὸ μέχρι χθὲς γενόμενον ὑπάρχει ἐν τῷ σήμερον γιγνομένῳ, τὸ σήμερον ἐν τῷ αὔριον, καὶ οὕτω καθεξῆς.

IV. Ὅτι πᾶσα μεταγενεστέρα μεταμόρφωσις εἶνε τελειότερα τῆς ἀμέσως προηγουμένης· οἱ κομήται εἶνε τελειότεροι τοῦ αἰθέρος, οἱ πλανῆται καὶ οἱ ἥλιοι τελειότεροι τῶν κομητῶν, τὰ ὑγρά τελειότερα τῶν ἀερίων, τὰ ὀρυκτὰ τελειότερα ὡς πρὸς τὰ ὑγρά, τὰ φυτὰ ὡς πρὸς τὰ ὀρυκτὰ, τὰ ζῶα ὡς πρὸς τὰ φυτὰ. Ἡ ἄλλως εἰπεῖν, οἱ κομήται εἶνε τὸ συμπλήρωμα τοῦ αἰθέρος, οἱ πλανῆται καὶ οἱ ἥλιοι τὸ συμπλήρωμα τῶν κομητῶν, καὶ οὕτω καθεξῆς.

V. Ὅτι ἐνθα ἀνάγκη τις φυσικῆ, ἐνταῦθα καὶ τὸ ἐκπληροῦν αὐτήν· παρὰ τῷ κομήτῃ ὁ αἰθέρ, παρὰ τῷ ἡλίῳ ὁ κομήτης, παρὰ τῷ πλανῆτῃ ὁ ἥλιος, παρὰ τῷ φυτῷ τὸ ὀρυκτὸν παρὰ τῷ ζῳῷ τὸ φυτὸν, παρὰ τῇ πείνῃ ἢ τροφῇ, παρὰ τῷ τόλῳ ἢ θεραπείᾳ, παρὰ τῇ πληγῇ τὸ βάλαμον.

VI. Ὅτι ἀπὸ τῆς πρώτης βαθμίδος τῶν ἐν τῷ Κόσμῳ μέχρι τῆς ἀνωτάτης ὑπάρχει ὁ λεγόμενος ἀντιθετισμός· + καὶ —, πνεῦμα καὶ ὕλη, θετικὸς καὶ ἀρνητικὸς ἠλεκτρισμός, φῶς καὶ σκότος, γένεσις καὶ φθορά, γέννησις καὶ θάνατος, ἄρρεν

καὶ θῆλυ, ἐνέργεια καὶ πάθος, ἀλήθεια καὶ ψεῦδος, ζωὴ ἠθικὴ καὶ ζωὴ ὕλική, κ.τ.λ.

VII. Ὅτι ἐν τῇ ὄντολογικῇ κλίμακι ὑπάρχει ἡ πρὸς ἀλληλα ἀναγκαίῃ τινι βαθμῶ ἕλξις τῶν διαφορῶν ὄντων, ἀμοιβαίότης καὶ ἀφομοίωσις. Τὰ λείψανα τῶν ζῶων ὡς τις χυμὸς τρέφουσι ἄλλα ζῶα, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ὀρυκτὰ· τὰ φυτὰ τρέφουσι τὰ ζῶα· τὰ λείψανα τῶν φυτῶν τρέφουσι ἄλλα φυτὰ καὶ τὰ ὀρυκτὰ· τὰ ὀρυκτὰ τρέφουσι τὰ τε φυτὰ καὶ τὰ ζῶα· ὁ αἰθέρ τρέφει κατ' ἀναλογίαν εἰπεῖν τοὺς κομήτας· οἱ κομήται τὸν ἥλιον καὶ τοὺς πλανήτας.

VIII. Ὅτι τὰ κατώτερα ὄντα τρέφουσι μὲν τὰ ἀνώτερα, ἀλλὰ τὰ ἀνώτερα, ἵνα θρέψωσι τὰ κατώτερα ἢ τὰ ὁμοειδῆ αὐτῶν, πρέπει νὰ καταστραφῶσι· π. χ. ὁ αἰθέρ τρέφει ἥτοι συντελεῖ εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ κομήτου, ἀλλ' ὁ κομήτης, ἵνα θρέψῃ ἥτοι ἀποδώσῃ τὴν ὕλην του εἰς τὸν αἰθέρ, πρέπει νὰ καταστραφῇ.

Αὕτη εἶνε ἡ τάξις καθ' ἣν συνεννοῦνται καὶ διοργανοῦνται τὰ ἐν τῷ Κόσμῳ.

Τούτων οὕτω διωρισμένων, ὅπως τὰ κατώτερα ὄντα συνεισφέρουσιν εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ἀνωτέρων, οὕτω τὰ ἀνώτερα καταστρεφόμενα μεταστοιχειοῦνται εἰς τὰ κατώτερα. Ὁ ἄνθρωπος π. χ. ἀποθνήσκων δὲν μηδενίζεται, ἀλλ' ἡ μὲν λογικὴ αὐτοῦ ψυχὴ, ὡς περιέχουσα σπέρμα ἀνωτέρας ζωῆς, ἀποχωρίζεται τοῦ ὕλικου σώματος ἵνα μεταρτυθη, τὸ δὲ ὕλικόν σῶμα μεταστοιχειοῦται εἰς τὰ κατώτερα ὄντα, ἐξ ὧν προέκυψεν.

Ὅπως ὁ αἰθέρ συνετέλεσεν εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν κομητῶν, οἱ κομήται εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν πλανητῶν καὶ λοιπῶν ἀστέρων, οὕτως οἱ ἀστέρες καταστρεφόμενοι θέλουσι μετασχηματισθῆ εἰς τὸ ἐξ οὗ προέκυψαν· οὕτω λοιπὸν καὶ ἡ Γῆ καταστρεφομένη θέλει μετασχηματισθῆ εἰς δύο κομήτας, καὶ οἱ κομήται εἰς αἰθέρα.

Εἰς καὶ ὁ αὐτὸς νόμος ὑφίσταται εἰς ὅλα τὰ ἐν τῷ Κόσμῳ, καὶ οὗτος εἶνε ὁ νόμος τῆς ἕλξεως.

Καὶ ὅπως παραδεχόμεθα τὴν γένεσιν καὶ διάπλασιν νέων οὐρανίων σωμάτων (θεβαίως ἐκ τοῦ αἰθέρος ἢ ἐκ *πλανωμένων λευφάνων* [Τεύχος Η. σελ. 288.] ἄλλων οὐρανίων, σωμάτων) πρέπει νὰ παραδεχώμεθα καὶ τὴν καταστροφήν αὐτῶν. *Ἄλλ' ὅ,τι βλέπομεν περὶ ἡμᾶς ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος. ὡς ἀνυψούμενοι εἰς τὸν οὐράνιον χῆρον, καὶ ἐξετάζοντες τὴν μεταβολὴν τῶν κοσμικῶν σωμάτων, μεταίως ἀναζητοῦμεν τέλος, ἄρα καὶ ἀρχήν;* Ἄλλ' ἐν ἀρχῇ ἐπύησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Τότε λοιπὸν διὰ μὲν τὰ περὶ ἡμᾶς ὄντα, δηλ. τὰ ἐν τῇ Γῆ, θέλομεν δοξάζει ἀρχὴν καὶ τέλος, περὶ δὲ τοῦ Παντός μόνον ἀρχὴν μὲ μικρὰς τινὰς ἀμφιβολίας ἢ διαταγμαθὸς περὶ τῆς μερικῆς ἢ καθόλου καταστροφῆς καὶ ἀναγεώσεως αὐτοῦ.

Τῶν μικρῶν τούτων ἀμφιβολιῶν καὶ διαταγμαθῶν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι τὴν ἐξέγερσιν θεωροῦντες ὡς τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν παραδοχὴν τῆς τοῦ Παντός καταστροφῆς καὶ ἀναγεώσεως, ἐπιπροσθέτομεν τὰ ἐξῆς δύο κοσμολογικὰ ἀξιώματα.

Πᾶν ὅ,τι δὲν ἔχει ἀρχὴν δὲν ἔχει οὔτε τέλος (ὁ Θεός).
Καὶ πᾶν ὅ,τι ἔχει ἀρχὴν ἔχει καὶ τέλος (ὁ Κόσμος).

Λέγοντες δὲ τέλος ἢ καταστροφήν, ἐννοοῦμεν καταστροφήν σχήματος καὶ οὐχὶ οὐσίας, μεταμόρφωσιν καὶ οὐχὶ ἐξόντωσιν.

Σῶμά τι «φθείρεται, σήπεται, ἀποθνήσκει, καταστρέφεται» σημαίνει κοσμολογικῶς «παρίσταται ὑπὸ ἄλλο σχῆμα, ὑπὸ ἄλλον τύπον.»

Ὁ Κόσμος λοιπὸν εἶνε ἀκατάπτυστος σχημάτων μεταβολή, ἢ ἀδιάκοπος μεταμόρφωσις.

Οὐδεμία ὁμως καταστροφή ὑπὸ τοῦ διατηράκτου αἰθέρος, οὐδεὶς φόβος ἢ κίνδυνος ἐκ τῆς συγκρούσεως κομήτου τινος μετὰ τῶν ἄλλων ἀστέρων, οὐδεμία διατάραξις τῆς ἀμοιβαίας τῶν ἀστέρων ἑλξεως, ἐπομένως οὐδὲ ἀνατροπὴ αὐτῶν, ὡς γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῶν χρόνων τῶν περιφορῶν των, οἵτινες εἶνε ποσὰ ὑπερβατά. Ἄλλὰ καὶ τὰ ἐν τῇ

Γῆ καὶ οἱ κομήται καὶ οἱ πλανῆται καὶ πᾶν ἐν γένει σῶμα φέρει ἐν ἑαυτῷ τὸ σπέρμα τοῦ αἰθέρου (οὐχὶ ἐκ τῶν κοσμικῶν σωμάτων μόνον οἱ κομήται), ὡς φέρει ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸ σπέρμα τῆς ζωῆς. Πᾶν ὅ,τι ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἄλλου (καὶ ὁ Κόσμος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ), ἢ πᾶν ὅ,τι δὲν εἶνε ἐντελῶς ὅ,τι ὀφείλει νὰ ᾔνη, ἀλλὰ περιέχει τι ἐν ἑαυτῷ ἀπλῶς δυνατὸν, μήπω ἐν ἐνεργείᾳ ὄν, τὸ τοιοῦτον εἶνε μεταβλητόν. Καὶ τοιοῦτος εἶνε ὁ Κόσμος.

Ὁ κομήτης συγκείμενος ἐκ νεφελώδους ὕλης, πρὸς τὸν πυρῆνα αὐτοῦ ἤττον ἀραιῶς καὶ πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν μάλλον ἀραιῶς, θέλει καταστραφῆ δι' ἐξατμίσεως. Ὁ πλανήτης, ἀντιστρόφου σχηματισμοῦ, συγκείμενος κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν ἐξ ὕλης στερεᾶς καὶ ψυχρᾶς, περικλειούσης πρὸς τὸ κέντρον ὕλης ἀτμώδεις καὶ πυριγενεῖς, θέλει καταστραφῆ διὰ διαρρήξεως ἀναλόγως καὶ τὰ λοιπὰ οὐράνια σῶματα.

Καὶ καθ' ἣν σειρὰν ὑποτίθεται ἡ καταστροφή, πρῶτον τῶν δορυφόρων, ἔπειτα τῶν πλανητῶν, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, οὐδεμία ἄμεσος συγκαταστροφή ὅλου τοῦ κόσμου. Ἐάν π. χ. πρὸ τῆς Γῆς καταστραφῆ ἡ σελήνη αὐτῆς, οὐδεμία διατάραξις τῆς Γῆς ἐν ταῖς πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀστέρας καὶ ἰδίως πρὸς τὸν ἥλιον σχέσεσιν αὐτῆς, διότι ἡ σελήνη ἐν τῷ ἀπείρῳ χώρῳ εἶνε ἀφανὲς καὶ μικρὸν σῶμα, ὡς ὁ σκόληξ ἐπὶ τῆς Γῆς, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς, χωρὶς νὰ βλέπωμεν, καταπατῶμεν διὰ τῶν ποδῶν μας, ἢ μᾶλλον εἶνε ἐν σημείῳ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐάν ἡ Γῆ ἢ ὁ Ζεὺς ἢ ὁ Κρόνος καταστραφῆ πρὸ τῶν ἄλλων πλανητῶν καὶ πρὸ τοῦ ἡλίου οὐδεμία διατάραξις τῶν λοιπῶν πλανητῶν καὶ τοῦ ἡλίου εἰς τὰς ἀμοιβαίας αὐτῶν σχέσεις. Τὸ αἶγεθος λοιπὸν δὲν δύναται νὰ ὑπερασπίσῃ ἀπὸ τῆς παρτοδυναμίας τῶν ἀρχικῶν δυνάμεων τὰ οὐράνια σῶματα, ἐπειδὴ εἰς ἡμᾶς μόνον φαίνεται ὑπερφύεσις.

Ἄλλα καὶ κατὰ τὴν ὑποτιθεμένην διαδοχικὴν σειρὰν γινομένης τῆς καταστροφῆς, ἡ τελεία καταστροφή τοῦ ἀπείρου Κόσμου, ἤτοι ἡ ἐπάνωδος αὐτοῦ εἰς τὴν πρώτην κοσμογονικὴν

ουσίαν, θέλει συμπληρωθῆ εἰς τὸν ἄπειρον χρόνον, ἤτοι οὐδέποτε, καὶ κατὰ μείζονα λόγον οὐδέποτε, καθ' ὅσον ἡ φθορὰ συμπληροῦται διὰ τῆς γενέσεως, ὁ θάνατος διὰ τῆς γεννήσεως.

Προσέτι ἡ καταστροφή ἢ ἡ διάλυσις ἐνὸς οὐρανοῦ σώματος θέλει γίνεσθαι ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν, ὡς συμβαίνει εἰς ἄλλην τὴν περικυκλοῦσαν ἡμᾶς φύσιν, ὅτε ἀποθνήσκει τὸν φυσικὸν αὐτῆς καὶ οὐχὶ τὸν κατὰ συμβεβηκὸς θάνατον· θέλει προηγηθῆ ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ σώματος ἀναλόγως τῇ βαθμιαίᾳ ἐλαττώσει τῆς ἐγκλιτικῆς αὐτοῦ κινήσεως βαθμιαία φύξις μέχρις ἀφορήτου βαθμοῦ, καὶ ἀπονέκρωσις τις τῆς ὀργανικῆς φύσεως, ὥστε διὰ τοὺς κατοικουμένους ἀστέρας μικρὰ ἴσως ποσότης ζῶων καὶ ἀνθρώπων θέλει ὑποστῆ τὴν καταστροφήν. Ἄλλως δὲ θέλουσι διέλθει καὶ τὰ οὐράνια σώματα τὰς φάσεις καὶ τὰς ἡλικίας τῆς ζωῆς αὐτῶν, θέλουσι φθάσει καὶ αὐτὰ εἰς τὸ τέρμα τοῦ βίου αὐτῶν. Ἐπομένως οὔτε μάχας ἐκ τοῦ συστάδην, οὔτε ὑπονομευτικὰς ἐκ τοῦ ἀφανοῦς ἀνατροπὰς τῶν οὐρανοῦν σωμάτων θέλομεν ἔχει, οὔτε ἄρα τηλεβόλων τοῦ Κρουπ γενήσεται ἀνάγκη οὔτε δυναμίτιδος.

Ὅτι βλέπομεν εἰς τὰ ἡμέτερα ἀνθρώπινα οἰκοδομήματα, τοῦτο συμβαίνει εἰς ἄλλον τὸν Κόσμον ἐν γένει. Οὐδαμοῦ ὑπάρχει ἐξαιρέσις ἀπὸ τῶν νόμων τῆς φύσεως. Ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς (Terminus post quem) ὑπήκουσεν ὡς ἄνθρωπος εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, καὶ τοι μετὰ μεγάλης λύπης καὶ ἀδημονίας ἤυχετο πρὸς τὸν Πατέρα (Terminus ex quo) εἰ δυνατόν παρελθεῖν ἀπ' αὐτοῦ τὸ ποτήριον τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς. Ἄλλ' ἐν τῷ θανάτῳ ἢ Ἀνάστασις, ἐν τῇ φθορᾷ ἢ αἰωνιότης.

Οὐδένα δὲ λόγον ἔχομεν νὰ παραδεχώμεθα τὴν διὰ τὸν Κόσμον καταστροφήν ἀπὸ τοῦ γήινου σκώληκος μέχρι τοῦ κομήτου καὶ πλέον οὐ.

Καὶ ἐάν τις ἤθελε προβάλει ἡμῖν τὰς ἐξῆς ἐρωτήσεις, *«ὡς ἐν τῇ σύμπαντι ἀρχικαὶ δυνάμεις θὰ σιωπήσωσιν ἀρὰ γὰρ αἰωνιότητος;»*

Ἄρα γε δὲν θ' ἀπαιτήσωσι καὶ αὐταὶ τὰς ὕλας, ἐκ τῶν ὁποίων εἶδομεν σχηματιζόμενα τὰ οὐράνια σώματα; Ἡθέλομεν ἀπαντήσῃ εἰς μὲν τὴν πρώτην ἐρώτησιν, ὅτι αἱ ἀρχικαὶ δυνάμεις οὔτε ἐσιώπησαν οὔτε θὰ σιωπήσωσιν· εἰς δὲ τὴν δευτέραν, ὅτι αἱ ὕλαι ἐξ ὧν ἐσχηματίσθησαν τὰ σώματα, ἀνάγκη ν' ἀποδοθῶσιν ἔνθα ἢ ἀπαίτησις.

Περὶ δὲ τῆς ἐπιμελοῦς ἐξετάσεως τοῦ οὐρανοῦ οἰκοδομήματος, ἐφ' ὅσον διήκουσι τὰ βλέμματα ἡμῶν, παραπέμπομεν εἰς τὸν Goethe Faust 1re partie.

Ἀρκοῦσι νομίζομεν τὰ ὀλίγα ταῦτα πρὸς δεῖξιν, ὅτι δὲν εἶνε φόβος νὰ καταστραφῇ τὸ Πᾶν τὴν ἐν Τεύχει I. σελ. 363· ἐκληρηθῆται καταστροφήν, καὶ ὅτι οὐδὲ τῆς ἐνδιαφερούσης ἡμᾶς Γῆς δὲν εἶνε ἀνταξία φόβου ἢ κατὰ κοσμολογικὴν ἔννοιαν καταστροφή, ἐν ἀπωτάτῳ μέλλοντι κειμένη, καὶ ἐπὶ θεωριῶν καὶ ὑποθέσεων στηριζόμενη. Ἄλλαχού ἔγκειται ἡ ὑπὸ ἄλλας σχέσεις καὶ ἀναφορὰς τοιαύτη ἢ τοιαύτη καταστροφή ἡμῶν, ἧς ὀλιγορῶντες, ὑπὸ ἀσυγγνώστου ἀκηδίας κατεχόμεθα.

Ἄν καὶ ἡ θεωρία, ἣν ἠκολουθήταμεν, θεωρεῖται σήμερον ὡς ἡ πιθανότερα, μὴ ταῦτα περὶ τῆς δεούτης ἐκτιμῆσεως τῶν θεωριῶν καὶ ὑποθέσεων πρέπει νὰ ἔχωμεν πάντοτε κατὰ νοῦν ὃ, τι λέγει ὁ Laplace εἰς τὴν Οὐράνιον Μηχανικὴν του. «Τοιαύτη εἶνε ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὥστε πολλάκις ἀναγκάζεται νὰ καταρῦγῃ εἰς ὑποθέσεις, ἵνα συνδέσῃ πρὸς ἄλληλα τὰ ἐν τῷ Κόσμῳ ὄντα· μεταχειριζόμενον αὐτὸ δὲ τὰς ὑποθέσεις ὡς ὑποθέσεις, ἀπαρτῦγει νὰ δώτῃ εἰς αὐτὰς «πραγματικότητα, ἣν ἐνδεχόμενον νὰ μὴν ἔχωσι· προσπαθεῖν ὅμως ἀκαταπαύστως νὰ ἐπικληθεῖ αὐτὰς, καταντᾷ «τέλος εἰς τὰς ἀληθεῖς αἰτίαις, ἢ τοῦλάχιστον εἰς τοὺς νόμους τῶν φαινομένων.»

Καταστρέφομεν δὲ καὶ τὸν λόγον εἰς τὸ σημεῖον, καὶ ὅ, προκειμένου περὶ θείας αἰνέσεως, λέγομεν ὅτι ἡ καθολικεῖσι καὶ ἀπλοποιήσις τῶν νόμων τῆς φύσεως ἔχει «ουσίαν αἰνε-

ΔΙΗΓΗΜΑ

Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ὁ Μωαμεθανισμὸς.

Δύω ἀδελφοὶ, Βολφκάγγιος καὶ Ρεῖμοῦνδος, ἀμφότεροι γεννηθέντες καὶ ἀνατραφέντες ἐν Γερμανίᾳ ἀποκατεστάθησαν εἰς Μελίτη διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν. Ὁ πατὴρ των πρωίμως ἤδη εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς τὸν νεώτερον Ρεῖμοῦνδον νὰ κατχγραφή εἰς τὸ τάγμα τῶν Ἰωαννιτῶν Ἰπποτῶν, ὅστις μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἔσπευσεν ὄχι μετὰ πολὺ εἰς τὴν νῆσον, ἐνθα ὑπῆρχε τὸ τάγμα, ἵνα ὑπηρετήσῃ ὡς ἰππότης αὐτοῦ. Ὁ Βολφκάγγιος ἐπειδὴ ἠγάπα σφοδρότατα τὸν ἀδελφόν του, μὴ δυνάμενος νὰ ζήσῃ μακρὰν αὐτοῦ, ἐπώλησεν ἅπαντα τὰ κτήματά του, ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὰ πολιτιμότερα πράγματα καὶ ἠκολούθησε τὸν ἀδελφόν του εἰς Μελίτην. Ἐκεῖ ἠγόρασεν ἕτερα κτήματα, ἐνυμφεύθη, ἐγένετο πατὴρ τέκνων, καὶ συνέζη μετὰ τοῦ Ρεῖμοῦνδου ἐν μεγίστῃ εὐδαιμονίᾳ. Καὶ οὗτος μὲν κατεγίνετο ὡς φρόνιμος καὶ ἐργατικὸς ἀνὴρ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων του, ὁ δὲ ἀδελφὸς ἐξακολουθῶν νὰ ἐκτελῇ μετὰ ζήλου τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ τάγματος, ἐξήρχετο πολλάκις καὶ εἰς τοὺς κατὰ θάλασσαν ἀγῶνας, οὓς συχρότατα οἱ Ἰππῶται ἀνελάμβανον κατὰ τῶν φοβερῶν πειρατῶν τῆς βορείου Ἀφρικῆς.

Ἐπανερχόμενος ἐκ τῶν κινδυνωδῶν μαχῶν ὁ Ρεῖμοῦνδος εὗρισκεν ἀνάπαυαν καὶ ψυχαγωγίαν εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας τοῦ ἀδελφοῦ του, καὶ διηγούμενος πολλάκις τὰς διαφόρους περιπετείας τῶν μαχῶν τούτων καὶ τὰ κατορθώματα τῶν Ἰπποτῶν, ἔτερπε τοὺς περὶ αὐτόν. Συνέβαινε ἐν τούτοις πολλάκις, ἐνῶ ἐπεδείκνυε τὸ ἀτεγχετον μίσός του κατὰ τῶν ἀπίστων, καὶ ὠρχίζετο αἰώνιον πόλεμον κατ' αὐτῶν, νὰ ἀντικρούη αὐτόν ὁ πρεσβύτερος ἀ-

δελφὸς καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ τὸν πείσῃ, ὅτι ἔχει τις νὰ μεταχειρισθῇ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τούτων τῆς ἀληθοῦς θρησκείας καὶ ἄλλα ὄπλα πολὺ ἀποτελεσματικώτερα καὶ λυσιτελέστερα παρὰ τὴν λόγχην καὶ τὸ ξίφος.

Οὕτως εἶχον ζήσῃ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Μελίτῃ, ὅτε τὸ τάγμα ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ σπουδαίαν τινὰ καὶ κρίσιμον ἐκστρατείαν κατὰ τῶν πειρατῶν, οἵτινες εἶχον ἀρπάσει παρ' αὐτοῦ πάμπολλα πλοῖα. Καὶ ὁ Ρεῖμοῦνδος ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, ἀλλὰ δὲν ὑπέστρεψε πλέον. Οἱ χριστιανοὶ Ἰππῶται ἐκέρδησαν μὲν πολλὰς ὠφελείας, ἀλλ' ὑπέστησαν καὶ τινὰς ἀπωλείας, καὶ μάλιστα τὸ πλοῖον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐμάχετο ὁ Ρεῖμοῦνδος, ἐχάθη. Αὐτόπται μάρτυρες, οἵτινες ἐκ τοῦ αὐτοῦ πλοίου διεσώθησαν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν πειρατῶν ἐπὶ μικρᾶς λέμβου, διεβεβαίωσαν, ὅτι τὸ πλοῖον ἐκεῖνο κατελήφθη ὑπὸ τῶν ἀπίστων, ἀφοῦ ἐφονεύθησαν ἅπαντες οἱ ἐπ' αὐτοῦ εὐρισκόμενοι Ἰππῶται, καὶ ὅτι καὶ ὁ Ρεῖμοῦνδος ἔπεσε μετ' αὐτῶν. Ἀπαρηγόρητα ἐκλαιεν ὁ Βολφκάγγιος τὸν ἀγαπητὸν ἀδελφόν· ἀλλ' ὁ ρεῖμοῦνδος δὲν εἶχεν ἀποθάνῃ εἰς τὴν μάχην· σκληροτέρα τύχη ἐπερίμενε αὐτόν. Οἱ πειραταὶ μόλις παρατήρησαν ἱκανὰ σημεῖα ζωῆς εἰς τὸν ἰσχυρῶς πληγωμένον Ἰππότην, ἔσπευσαν νὰ τὸν περιποιηθῶσιν ἐπιμελῶς καὶ νὰ τὸν σώσωσι, διὰ νὰ τὸν ἐκθέσωσιν εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν δούλων ἐν Ἀλγερίῳ πρὸς πώλησιν. Τὸ εὐμηκες καὶ ἰσχυρὸν σῶμά του καὶ τὸ υπερήφανον ἐξωτερικὸν του εἴλκυσε πρὸς αὐτόν πολλοὺς ἀγοραστάς. Ἐκαστος ἐπεθύμει νὰ λάβῃ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ βασανίσῃ ἓνα υπερήφανον Ἰππότην ὡς δούλον, ἀλλ' οἱ πειραταὶ ἐζήτησαν πολὺ μεγάλην τιμὴν δι' αὐτόν. Τέλος παρουσιάσθη νέος τις ἐπίσημος Τοῦρκος, ὁ Σιδ-Μουλέυ, καὶ δοκιμάσας τὴν δύναμιν τῶν μελῶν τοῦ δυστυχοῦς, ὅπως δοκιμάζουσι κτηνός τι πρὶν νὰ τὸ ἀγοράσωσιν, ἐμέτρησε τὸ ζητηθὲν μέγα ποσόν. Ἐνῶ ἐμέτρα τὰ χρήματα ἔλεγεν. «Ὁφείλεις μετὰ ζήλου νὰ ἐργάζεσαι, χριστιανὲ δούλε, βλέπεις τί ποσὸν δίδω ἀντι-

σοῦ, τὸ ποσὸν τοῦτο δὲν πρέπει ἀνωφελῶς νὰ δοθῆ». Ὁ δὲ συ-
χῆς Ρεῖμουῦνδος παρεδόθη εἰς τὴν διάκρισιν σκληροῦ ἐπι-
στάτου, ὑπεβάλλετο εἰς ἐργασίας λίαν καταπονητικὰς, καὶ
τὴν θλιβεράν ταύτην κατάστασιν ἔκαμνε δεινότεραν καὶ
ἡ ἀπελπισία τοῦ ὅτι ποτὲ δὲν ἔμελλε νὰ ἐπανκλήσῃ τὴν ἐ-
λευθερίαν του· διότι κατὰ τοὺς αὐστηροὺς νόμους τοῦ
τάγματος οὐδέποτε ἠγοράζετο ἡ ἐλευθερία αἰχμαλωτι-
σθέντος τινὸς Ἰππότου διὰ λύτρων. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀπαξ
ἐπιβληθεῖσαν αὐτῷ τύχην ὑπέμενε μετὰ καρτερίας, καὶ ἐ-
ξετέλει μετ' ἰσχύος καὶ ἀκριβεῖς ἀπάσας τὰς ἀνατιθεμένας
αὐτῷ ἐργασίας, τοσοῦτον ἠύξησαν τὰς ἐργασίας αὐτοῦ διὰ νὰ
τὸν βασανίζωσιν, ὥστε τέλος τὸν ἐγκατέλειψαν αἱ δυνάμεις.
Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του ἐρρίφθη εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὑπερηρά-
νου Τούρκου, καὶ ἐζήτησε τὸν θάνατον. Οὗτος ὅμως πολὺ ἀ-
πέχων τοῦ νὰ θελήσῃ νὰ χάσῃ ἓνα τριοῦτον ἐργάτην, κα-
τέστησεν αὐτὸν κηπουρὸν του, ἐξήρσεσεν αὐτὸν ἀπὸ τὴν ἀ-
πάνθρωπον ἐπίβλεψιν τοῦ ἐπιτάτου, καὶ τὸν ἄφησε νὰ ἐρ-
γάζεται ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν ἐξουτοῦ.

Ὁ Σιδ-Μουλέυ, μαωμεθανὸς πλήρης ζήλου, ἐζήτησε πολ-
λάκις ἀρρομὴν νὰ ἔρχεται εἰς ὀμιλίαν μετὰ τῶν δούλων αὐ-
τοῦ, ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ προσηλύσῃ νὰ προσελκύσῃ
αὐτοὺς εἰς τὴν θρησκείαν του, μετεχειρίζετο δὲ πρὸς τοῦ-
το πάντα τὰ μέσα τῆς πειθοῦς καὶ τῆς βίας, ὑποσχέσεις, ἀπει-
λὰς καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἶχε δὲ κατορθώσει τοῦτο εἰς τινὰς
τῶν δούλων του, οἵτινες ἀθηνῆ χαρακτῆρα ἔχοντες δὲν ἠ-
δύναντο νὰ ὑποφέρωσι μετὰ φρονίμου ὑπομονῆς τὸν ἐπαχθῆ
ζυγὸν τῆς δουλείας πρὸς δόξαν τῆς πίστεως αὐτῶν. Μικρό-
ψυχοι καὶ ἐλαφρόνοιοι οὗτοι ἠρνήθησαν τὴν πίστιν αὐτῶν,
καὶ διὰ τῆς πράξεώς των ταύτης ἐκέρδησαν ἀθλίαν τινὰ ἐλευ-
θερίαν, καὶ ἀπέκτησαν καὶ μικρόλογόν τινα περιουσίαν. Ὁ Ρε-
ῖμουῦνδος ἀπειναντία ἐμεινεν ἀδιάτριτος. » Εἶμι χριστιανὸς Ἰπ-
πότης, ἔλεγε πάντοτε, καὶ θὰ μείνω τριοῦτος καὶ ὡς δού-
λος μέχρι τοῦ θανάτου μου· δύνασθε νὰ ἀφαιρέσητε τὸν σαι-

ρὸν ἀπὸ τοῦ στήθους μου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς καρδίας μου οὐδέποτε
δύνασθε νὰ ἐκσπάσητε αὐτόν. Ὁ Μουλέυ ἠγανάκτει κατὰ
τοῦ ἀκάμπτου χαρακτῆρος τοῦ δούλου του, σηνησθάνετο
ὅμως τὸν ἠρωϊσμόν τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως, καὶ ἐπειδὴ
ὁ Ρεῖμουῦνδος ἐξετέλει μετ' ἐπιστασίας ὅλα του τὰ καθήκον-
τα ἐκέρδησε κατ' ὀλίγον ὀλοτελῶς τὴν εὐνοίαν τοῦ κυρίου
του. Πολλὰ τοιουτοτρόπως διέρρευσαν ἔτη, καθ' ἃ ὁ εὐ-
γενῆς Ἰππότης ὑπέμεινε τὴν τύχην του ὡς γενναῖος ἀνὴρ
καὶ ὡς χριστιανός.

Ἐσπέραν τινὰ ὁ Ρεῖμουῦνδος εὐρίσκετο εἰς ἀπομεμακρυσμέ-
νον τι διαμέρισμα τοῦ κήπου καὶ ἐπότιζε τὰ ὠραιὰ του ἀν-
θη, τοὺς πιστοὺς τούτους καὶ σιωπηλοὺς συντρόφους τῶν
θλίψεών του. Ὅχι μακρὰν αὐτοῦ, ἐν τῷ μέσῳ μικροῦ τε-
χνητοῦ δάσους ἐξ ὠραίων καὶ παντοειδῶν δένδρων, ἠγεί-
ρετο περικαλλῆς ἐξοχικὸς οἰκίσκος, τὸ ἀγαπητὸν ἐνδιαίτη-
μα τοῦ κυρίου του. Ἐνῶ ἐκεῖ ὁ Ἰππότης ἐσκέπτετο πλή-
ρης μελαγχολίας τὴν πατρίδα αὐτοῦ, τὸν ἀγαπητὸν ἀδελ-
φόν του, καὶ τὰ νεαρὰ καὶ προσφιλῆ αὐτοῦ τέκνα, ἀκούει αἰ-
φνης ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ἐξοχικοῦ οἰκίσκου μέγαν θόρυβον
καὶ μανιώδεις κραυγὰς. Τρέχει πρὸς τὸν οἰκίσκον καὶ θέαμα
φοβερόν παρουσιάσθη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του. Ὁ Σιδ-Μου-
λέυ ἐκεῖτο χαμαὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀνστετραμμένος, καὶ ἰ-
κανὰ ἴχνη αἵματος ἐφαίνοντο περὶ αὐτόν· πολλοὶ ἐκ τῶν
δούλων του συνεκράτουν αὐτὸν ἰσχυρῶς, καὶ εἷς ἐξωμότης
πατῶν ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτοῦ προσεπάθει νὰ τὸν στραγγα-
λίσῃ. Ὁ Ρεῖμουῦνδος ἐνόησε τί συμβαίνει. » Ὅπισω προδότη!
ἐφώναξεν, ὀρμῶν κατ' αὐτῶν, καὶ διὰ μιᾶς πληγῆς ἔρριψε κατὰ
γῆς τὸν ἐξωμότην μετὰ τὴν βαρεῖαν δεικῆσαν, ἣν ἐκράτει. »
Φύγετε κακοῦργοι! ἀνέκραξε μετὰ φοβερᾶς φωνῆς, μετὰ προ-
δοσίαν καὶ φόνον θέλετε νὰ ἀγοράσετε τὴν ἐλευθερίαν
σας! « Ταῦτα λέγων καὶ κτυπῶν καὶ ὠθῶν τοὺς ἐκπλαγέν-
τας καὶ τρέμοντας φονεῖς ἐξεδίωξεν αὐτοὺς ἐκ τοῦ οἰκίσκου.
Ὁ Μουλέυ ἐν τούτοις λαβὼν τὰς δεοῦσας περιποιήσεις τοῦ

Ἰππότου ἐπανῆλθεν εἰς ἑαυτόν, περιεῖδε τὰ περίξ, εἶδε τὸν εἰς τὰ αἵματά του πλέοντα καὶ ψυχορραγοῦντα ἐξωμότην, κατενόησε τὴν ἥρωϊκὴν πράξιν τοῦ γενναίου ἀνδρός, καὶ μετὰ δυσκολίας ἀνορθωθείς ἐρρίφθη εἰς τὸ στήθος τοῦ ὑπηρέτου του μετὰ δακρύων λέγων τὰ ἐξῆς. « ὦ σὺ μεγαλόψυχε ἄνερ, σὺ εἶσαι ὁ σωτὴρ τῆς ζωῆς μου. Ἄλλ' ὁ Ῥεῖμοῦνδος ἐδέχθη τὴν ἔκφρασιν αὐτῆν τῆς εὐγνωμοσύνης, τὸν ἔπαινον τοῦτον μετ' ὑπερηφανίας καὶ ψυχρότητος, καὶ ἀπήντησε πρὸς τὸν κύριόν του. » Ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης προθύμως ἤθελον πολεμήσει κατὰ σοῦ, ἀλλὰ κατὰ τῆς προδοσίας καὶ τοῦ δόλου ὁ χριστιανὸς Ἰππότης προστατεύει καὶ αὐτὸν τὸν ἐχθρόν του. »

Εἰς τὸν Μουλεύ ἡ εὐγενὴς καὶ μεγαλόψυχος πράξις τοῦ Ῥεῖμοῦνδου ἔκαμε βαθυτάτην ἐντύπωσιν. Παρέλαβεν αὐτὸν εἰς τὸ μέγαρόν του, καὶ κατὰ μὲν τῶν δολοφόνων του ὠρκίσθη σκληρὰν ἐκδίκησιν, πρὸς δὲ τὸν ἥρωα ἀποτεινόμενος μετὰ συγκινήσεως εἶπε. « Μεγαλόψυχε Ἰππότητα, καὶ ἄλλοτε ἐξετίμησα τὴν εὐγένειαν τοῦ χαρακτήρός σου, ἤδη ὁμως ὀφείλεις νὰ ἀνταμειφθῆς διὰ τὰ γενναῖά σου αἰσθήματα· εἶσαι ὁ σωτὴρ τῆς ζωῆς μου, θὰ μένης πλησίον μου, καὶ θὰ ἀπολαμβάνης μετ' ἐμοῦ ἅπασαν τὴν παρουσίαν μου. Ἐπανελθὼν ὁμως εἰς τὴν ἀρχικὴν καὶ παντοτεινὴν αὐτοῦ πρόθεσιν, καὶ νομίζων μεγάλην ἀπώλειαν νὰ στερῆται ἡ ἀληθὴς κατ' αὐτὸν θρησκεία ἓνα τοιοῦτον ἀνδρα, ἤρχισε νὰ παρακαλῆ αὐτὸν νὰ γίνῃ μωαμεθανός. Τὸν εἰδείξεν ἅπαντας τοὺς θησαυροὺς του, καὶ περιέγραψε διὰ ζωηρῶν χρωμάτων τὴν τερπνὴν καὶ εὐδαίμονα ζωὴν, ἣν θὰ ἔζη μαζὺ του, καὶ τῷ προσέθηκε τέλος. » Σὺ δίδω εἰς σύζυγον τὴν μικρὰν καὶ προσφιλή μου θυγατέρα, καὶ μέλλεις σὺ νὰ ἦται τὸ καύχημα καὶ ἡ χαρὰ τοῦ βίου μου. » Εἰς μάτην τὰ πάντα ὁ Ῥεῖμοῦνδος ἀπήντησε μετὰ σοβαρότητος. « Σὺ πρῶτος ὦ Μουλεύ, οὐδόλως πλέον θὰ με ἐξετίμας, οὐδεμίαν ἐμπιστοσύνην θὰ εἶχαις πρὸς ἐμὲ, ἀν θέλων νὰ ἐκτελέσω τὴν ἐπιθυμίαν σου, ἀ-

πηνούμην τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων μου. Παρατήρησον αὐτοὺς τοὺς ἀθλίους ἐξωμότας, οἵτινες ἤθελον νὰ σοῦ ἀφαιρέσωσι τὴν ζωὴν σὺ ἐπίσευες, ὅτι ἐνίκησας αὐτούς, ἀλλὰ ἔλαβες σκληρὰν πείραν διὰ τοῦ κινδύνου τῆς ζωῆς σου, ὅτι ἐκεῖνος ὅστις ὀφνεῖται τὸ ἱερώτατον ἐπὶ γῆς πράγμα, τὴν θρησκείαν του, τὰ πάντα περιφρονεῖ καὶ τὰ πάντα δύναται νὰ πράξῃ. »

Ὅτε ὁμως ὁ Μουλεύ ὡσεὶ αἰσχυρόμενος καὶ τεθλιμμένος ἐστάθη ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ ἐξώρκισεν αὐτὸν νὰ ζητήσῃ ὅ,τι ἤθελον, ἔδωκε δὲ ἔνορκον ὑπόσχεσιν ἐν ὀνόματι τοῦ Προφήτου, ὅτι θὰ ἐκτελέσῃ ὅ,τι καὶ ἂν ζητήσῃ, ὅτε πλήρης ἐκπλήξεως ἤκουσε παρὰ τοῦ Ῥεῖμοῦνδου νὰ ζητῆ τὸ ἔλεος καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν δολοφόνων ἐκείνων συνωμοτῶν, τῶν ὁποίων ἤδη εἶχεν ἀποφασισθῆ ὁ μετὰ βασάνων θάνατος. » Ἰψίσε θεὸς, ἀνεφώνησεν ὁ Τοῦρκος! μοὶ ζητεῖς πράγμα τῶντι δύσκολον δι' ἐμὲ, ἐν τούτῳ τὴν ἰδικὴν σου ἐλευθερίαν δὲν ζητεῖς· ἀλλὰ τέλος δὲν θὰ φανῶ κατώτερός σου εἰς τὴν γενναιοψυχίαν, σὺ χαρίζω τὴν ζωὴν τῶν ἀθλίων τούτων, ἀλλὰ καὶ σὺ ἔσο ἐλεύθερος· ἐκεῖνο ὅπερ ὡς ἐκ τῆς ὑπερηφανίας σου δὲν μοὶ ἐζήτησας, σὺ τὸ δωρῶ ἐγὼ ὁ ἴδιος· λάβε ἐπίσης ἐκ τῶν θησαυρῶν μου, ὅσους θέλεις, ὑπάγε εἰς τὴν πατρίδα σου καὶ ἐνθυμοῦ τὸν εὐγνώμονα Σιδ-Μουλεύ. Ὁ Ῥεῖμοῦνδος χωρὶς νὰ λάβῃ ἄλλο παρὰ μόνον τὸ ἐνδυμα τῆς δουλείας του πρὸς ἐνθύμησιν, καὶ τοὺς ὀκτῶ ἐκεῖνους τοὺς ἐλευθερωθέντας ὑπὸ τοῦ Τοῦρκου, μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας κατέπλευσεν εἰς τὴν Μελίτην.

Τίς δύναται νὰ περιγράψῃ τὴν χαρὰν καὶ συγκίνησιν τοῦ ἀδελφοῦ του, ὅτε εἶδεν αἰφνης εἰσερχόμενον εἰς τὸν οἶκον τὸν νομιζόμενον νεκρὸν Ῥεῖμοῦνδον! τίς δύναται νὰ παραστήσῃ τὰ δάκρυα καὶ τοὺς λυγμοὺς εἰς ἃ ἐπλεον ἅπασα ἡ οἰκογένεια, ὅτε ὁ μὲν Βολφγάγγις ἐκράτει εἰς τὰς ἀγκάλας τὸν ἀδελφόν του, τὰ δὲ τέκνα του καὶ ἅπασα ἡ οἰκογένεια περιέσφιγγεν αὐτὸν καὶ τὰ μικρότερα ἀκόμη κλαίοντα κατερίλουν τὰς

χειράς του! Τέλος ὁ Ἰππότης ὤφειλε νὰ διηγηθῆ τὰ συμβάντα του ὅτε δὲ ἐτελείωσεν, ὕψωσεν ὁ Βολφκάγγιος τὰς χειράς του πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀνεφώνησε. » Μακάριοι οἱ πεποιοῦτες ἐπὶ Κύριον· ἡ ἀρετὴ ἐνὸς χριστιανοῦ ὑπερνικᾷ πολλὰς βασάνους καὶ ταλαιπωρίας, πολὰ ὄπλα. Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Ἰππότου καὶ αἱ τύχαι αὐτοῦ ἐπροξένησαν πολλὴν αἴσθησιν εἰς ἅπασαν τὴν νῆσον, καὶ μάλιστα εἰς τὸ τάγμα. Πρὸ πάντων οἱ ἐκτὼ ἐκεῖνοι ἐλευθερωθέντες δὲν ἔπαυσαν διηγούμενοι τὰ πάντα νὰ ἐκθειάζωσι τὴν καρτερίαν, γενναιότητα καὶ μεγαλοφυχίαν τοῦ ἥρωος· ἀνῆλθεν εἰς τὰ ὕψιστα ἀξιώματα, καὶ ἀπελάμβανε μεγίστην τιμὴν. Παρῆλθον ἔτη τινά. Ὁ ἀγὼν πρὸς τοὺς ἀπίστους ἐξηκολούθει· ἀλλὰ τὸν Ρεῖμοῦνδον ἐκράτει εἰς τὴν νῆσον τὸ μέγα ἀξίωμα, ὅπερ εἶχεν ἐν τῷ τάγματι. Συνέβη ποτὲ ναυμαχία τις ἐκ τῶν συνήθων, καθ' ἣν οἱ Ἰππόται ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς πειρατὰς, συνέλαβον δὲ καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους, οὓς ἐκόμισταν ἐπὶ δύο πλοίων εἰς τὸν λιμένα τῆς Μελίτης. Διὰ νὰ γείνη θριαμβευτικὴ ἢ προσαγωγὴ τῶν αἰχμαλώτων, διέταξεν ὁ μέγας Μάγιστρος, νὰ συναθροισθῶσιν ὅλοι οἱ Ἰππόται ὡς ἐν παρατάξει ἔμπροσθεν τοῦ παλατίου αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀλαλαγμῶν τοῦ λαοῦ νὰ ὀδηγήσωσι τοὺς ἀπίστους ἐκεῖ, διὰ νὰ ἐκτεθῶσιν εἰς τὴν χλεύην καὶ τὸν ἐμπαιγμὸν ἀπάντων. Ὁ Ρεῖμοῦνδος ἴστατο παρὰ τὸν μέγαν μάγιστρον ἕνεκα τοῦ ἀξιώματός του αἰφνης ἐνῶ παρητέρει τοὺς αἰχμαλώτους, τὰ βλέμματά του πίπτουσι ἐπὶ λίαν γνωστοῦ προσώπου. Ὁ Σιδ-Μουλεύ ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων. Ὁ υπερήφανος Τοῦρκος καταβαλλόμενος ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ δυστυχήματός του, ἴστατο κάτω νενευκῶς, καὶ ἐν ἐτόλμα νὰ ἐγείρῃ ὑψηλὰ τὰ βλέμματά του. Ὁ Ρεῖμοῦνδος ἀμέσως προσκαλεῖ τὸν ἀδελφὸν του, τῷ ὁμιλεῖ εἰς τὸ οὖς, τῷ ἐξηγεῖται τὰ πάντα, καὶ λέγει ὅτι ἀνάγκη νὰ ἀγερᾶσῶσι τὸν αἰχμάλωτον ἐκεῖνον, ἔστω καὶ εἰς ὅποιανδήποτε τιμὴν.

» Μὴ με ἀγερᾶξεις ἀνωφελῶς, εἶπεν ἀλοζονικῶς ὁ Τοῦρκος, ὅτι ὁ Βολφκάγγιος ἐμέτρει τὰ χρήματα, εἰς δὲν θὰ εὕρησ

ἐν ἐμοὶ οὔτε φιλόπονον, οὔτε εὐπειθῆ δεῦλον· ἡ καταγωγὴ μου εἶναι πολὺ ἀνωτέρα, ἢ ὥστε νὰ ἔχω διδαχθῆ ἀμφότερα ταῦτα ἐκ νεαρᾶς μου ἡλικίας. » Ἐν τούτοις τῶρα θὰ τὰ διδαχθῆς, ἀπήντησεν ὁ Βολφκάγγιος μειδιῶν· ἡμεῖς οἱ χριστιανοί, ἔχομεν ἴσως ἰσχυρότερα μέσα, ἢ σεῖς, εἰς τὸ νὰ ἐξαναγκάζωμεν τοὺς δούλους εἰς ταῦτα. »

Ὁ αἰχμάλωτος ὠδηγήθη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Βολφκαγγίου· ἐκεῖ τῷ προσεφέρθη κατάλληλον οἶκημα, τῷ ἀφήρεσαν τὰ δεσμά, τῷ ἐθεράπευσαν τὰς πληγὰς, ὅς εἶχε λάβει ἐν τῇ μάχῃ, καὶ ἐν γένει περιποιήθησαν αὐτὸν φιλικώτατα. Οἱ μικροὶ ἔγγονοι τοῦ Βολφκαγγίου ἔφερον πρὸς αὐτὸν ὀπώρας καὶ ἄνθη. Μετὰ πολλὰς ἡμέρας εἰσέρχεται πρῶταν τινὰ ὁ Βολφκάγγιος εἰς τὸ δωμάτιόν του, καὶ λέγει πρὸς αὐτόν.

» Ἐπανέκτησας τὰς δυνάμεις σου, εἶσαι εἰς πλήρη υἰγείαν, ἀκολούθει μοι λιπὸν, θὰ ὑπάγωμεν νὰ ἐργασθῶμεν. Προθύμως ὑπήκουσεν ὁ Μουλεύ. Ἐφερον αὐτὸν εἰς τερπνὴν τινα ἐξοχὴν, ὅπου εἰργάζοντο μετὰ προθυμίας πλῆθος τι ἐργατῶν. Οὐδεὶς αὐτῶν ὑπῆρχεν εἰς τὰ δεσμά, οὐδεὶς ἀπᾶνθρωπος ἐπιστάτης ἐκίνει ἐνταῦθα τὴν μαστίγα, ἅπαντες μετὰ φαιδρότητας καὶ ἀσμάτων ἐξετέλειον τὰς ἐργασίας των. » Θέλεις νὰ με βοηθήσης νὰ δέσωμεν ταύτας τὰς κλιματίδας, καὶ νὰ συνάξωμεν τὰς ὀρίμους ταύτας σταφυλάς; « εἶπεν ὁ Βολφ. με γλυκὺν τρόπον πρὸς τὸν Μουλεύ. Οὗτος ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ πράξῃ ταῦτα, καὶ μετ' εὐχαριστήσεως εἰργάζετο μετὰ τὸν κύριόν του. Ἀφῶ δὲ τὴν μεσημβρίαν ἀνεπαύθησαν ὀλίγον, καὶ ἐπανάλαβον τὴν ἐργασίαν, τὸ ἔσπερας εἶπε πρὸς αὐτόν.

» Ἐπειδὴ προθύμως καὶ φιλοπόνως με ἐβοήθησας εἰς τὴν ἐργασίαν, ὀφείλεις καὶ νὰ ἀπολαύσης μετ' ἐμοῦ τὴν ἀμοιβὴν τῶν κόπων σου, καὶ ἀφ' οὗ ἔλαβον ἱκανὴν ἀναφυγὴν αὐτοῖ τε καὶ ὀμοῦ ἅπασα ἢ πολυμελὴς οἰκογένεια, θεώμενοι ἀπὸ ὠραίας τινός θέσεως τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀνέπνευσαν τὴν θαλάσσιον αὔραν, ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν οἰκίαν, ἐδείπνησαν, ἠθύθησαν ὅλοι ὁμοῦ, διάφορα σινομιλοῦντες πρὸς ἀλλήλους,

καὶ κατόπιν ἔκοιμήθησαν. Ταῦτα ἐπὶ πολλὰς ἤδη ἡμέρας ἐπονέ-
λαμβάνοντο. Τὸν Σιδ-Μουλέυ ἤρχισε νὰ κατακυριεύῃ αἰ-
σθημά τι ἀγνώστου εἰς αὐτὸν ἡδονῆς. Ἡ ζωὴ ἐν τῷ μέτρῳ
τῆς εὐγενοῦς καὶ εὐσεβοῦς ἐκείνης οἰκογενείας τῷ ἐφαινετο ὡς
ζωὴ ἐντὸς τοῦ παραδείσου. Ἡ ἡμερότης τῶν περὶ αὐτὸν
προσώπων, ἡ τάξις καὶ ἡ εὐπρέπεια ἐν τῷ οἴκῳ, ἡ χαρὰ ἡ
πανταχοῦ ἐπιλάμπουσα, ἡ κατάλληλος καὶ οὐδόλως κατα-
ναγκαστικὴ ἐργασία, καὶ ἐν γένει ὁ εὐδαίμων οὗτος βίος
εἴλκυε καὶ ἐμάγευεν αὐτὸν τοσοῦτον, ὥστε πολὺ ἀπεῖχε τοῦ
νὰ ἐνθυμηθῆ τοὺς οἰκείους του. Πολλάκις τὸ ἐσπέρας, ὅτε ἡ οἰ-
κογένεια ἅπασα προσήρχετο ἐν τάξει πρὸ τῶν ἱερῶν εἰκό-
νων, ἵνα προσευχηθῆ, αὐθόρμητος καὶ χωρὶς νὰ τὸ αἰσθάνεται
ἠκολούθει αὐτοὺς εἰς τὴν προσευχὴν, καὶ ἀόρατος τέλος δύ-
ναμις προσεκόλλα αὐτὸν πρὸς τὴν προσταξίδα ἐκείνην οἰκο-
γένειαν. Ἐν τούτοις ὁ Βολφκάργγιος ἀπεῖχε παντάπασι τοῦ νὰ
τῷ ἀναφέρῃ τι ἀφ' ἑαυτοῦ του περὶ θρησκείας κατὰ προηγου-
μένην συνεννόησιν μετὰ τοῦ Ρεῖμουῦνδου. Ἀλλὰ μόνος πολ-
λάκις ὁ Μουλέυ ἐζήτηε νὰ μάθῃ τίς εἶνε ἡ θρησκεία αὕτη ἢ
τόσον ἡμερόνουσα τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ τοσοῦτον εὐ-
δαίμονας καθιστῶσα αὐτούς. Τότε ὁ Βολφκάργγιος τῷ ἐξήγει
τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸν βίον τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τὰ
θεῖα ῥήματα τοῦ Εὐαγγελίου. Ὁ Μουλέυ ἤκουεν αὐτὰ μετ'
ἀπληξίας, καὶ ἐγενῆτο ἤδη ἐν αὐτῷ ἡ ἐπιθυμία νὰ συμμε-
τάσχη καὶ αὐτὸς καθ' ὀλοκληρίαν τῆς ἐκ τῆς οὐρανοῦ ταύτης
πίστεως προερχομένης χάριτος καὶ εὐδαιμονίας.

Ἡμέραν τινὰ μικρὸν τι κοράσιον καθήμενον πλησίον του τῷ
ἐδείκνυε πολύτιμον σταυρὸν, ὃν ἐφόρει εἰς τὸν λαιμὸν του καὶ
ἐδίγηετο μετὰ χάριτος τὰ πάθη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν
ἀγάπην αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Ἐξαλλος ὑπὸ σιγικινή-
σεως ἀνεπήδησεν ὁ Μουλέυ, ἤρπασεν τὸν σταυρὸν, ἤρχισε νὰ
καταρλιῇ αὐτὸν, καὶ μετὰ δακρύων νὰ λέγῃ ὑψῶν τὰ βλέμματά
του πρὸς τὸν οὐρανόν. «Ὡ σὺ αἰώνιε θεέ, ἐπίτρεψον ὥστε ἡ εἰρήνη
ἥτις κατοικεῖ ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν παιδίων τούτων, νὰ εἰσέλθῃ

καὶ εἰς ἐμέ. Τότε προσήλθεν ὁ Βολφκάργγιος. «Ἔτος ἤδη διαμέ-
νεις πλησίον μου, εἶπεν, εἶδες ἐν ποίᾳ εἰρήνῃ ζῶμεν, καὶ πῶς
μας διατάττει ἡ θρησκεία νὰ μεταχειριζώμεθα καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐχ-
θρούς μας, εἶδες τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα μιᾶς χριστιανικῆς οἰκο-
γενείας, ἤδη εἶσαι ἐλεύθερος, ἂν θέλῃς, δύνασαι νὰ ἐπιστρέ-
ψῃς εἰς τὴν πατρίδα σου». Ὅχι ἀπήντησεν ἐκεῖνος πλήρως
ἀποφάσεως καὶ ζήλου, δὲν θὰ φύγω, κρατήσατέ με, δὲν ἐπιστρέ-
φω πλέον εἰς τὸν ἔρημον ἐκεῖνον καὶ παγετώδη βίον, θέλω
νὰ γίνω χριστιανός. Αἴφνης τότε ἐφάνη ἐνώπιόν του ὁ
Ρεῖμουῦνδος. «Μουλέυ, φωνάζει, ἐκτείνων τοὺς βραχίονάς του
πρὸς αὐτὸν. Σιδ-Μουλέυ, ἐγὼ εἶμαι ὁ Ρεῖμουῦνδος, καὶ οὗτος
εἶναι ἀδελφός μου. Ὁ Μουλέυ κατενόησε τὰ πάντα, δὲν ἠδύ-
νατο ἐκ τῆς συκινιήτεως του νὰ κρατηθῆ, ῥίπτεται εἰς τὰς ἀ-
γκάλας τοῦ Ρεῖμουῦνδου ὀλολύζων. Ἐπὶ πολὺ ὥραν ἴσταντο ἄ-
φωνοι ἀμρότεροι· ἐπὶ τέλους ὁ Μουλέυ σηκώσας τὴν κεφαλὴν
λέγει. «Μοῦ ἔσωτες ἄλλοτε τὴν ζωὴν, ἤδη σώζεις καὶ τὴν ψυ-
χὴν μου». Ὅχι ἐγὼ ἀπήντησεν εὐγενῶς ὁ Ρεῖμουῦνδος· ὁ Κύρι-
ος ἡμῶν, ὅστις δίδει δύναμιν εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, ὅστις εἶνε ἡ μό-
νη ἀλήθεια».

ΑΝΕΚΔΟΤΑ.

Μιᾶ τῶν ἡμερῶν, καθ' ἣν Ἐρρίκος ὁ Δ'. ἐβάδιζε τετραπο-
δητὶ φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων, του τὸν Δελφίνα (τὸν πρεσβύτερον
υἱόν του), αἴφνης εἰσῆλθε πρέσβυς τις καὶ κατέλαβεν (ἐ-
πρόφθασεν) αὐτὸν εἰς ταύτην τὴν θέσιν. Ὁ μονάρχης χω-
ρίς νὰ ταραχθῆ, λέγει πρὸς αὐτόν. «Κύριε πρέσβυ, ἔχετε τέ-
κνον;—Μάλιστα, Μεγαλειότατε.—Τότε λοιπὸν, εἶπεν ὁ Ἐρρί-
κος, δύναιμαι νὰ τελειώσω τὸν γυρον τοῦ δωματίου».

Ὁ διάσημος Duval, βιβλιοθηκάρχος τοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου τοῦ Α' ἔδιδε συχνὰ τὴν ἀπάντησιν « Δὲν εἰξεύρω » εἰς τὰς ἐρωτήσεις, τὰς ὁποίας ἀπηύθυναν πρὸς αὐτὸν περὶ διαφόρων ἐπιστημονικῶν ἀντικειμένων. — Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ, εἶπεν εἰς αὐτὸν ἀμαθής τις, σὲ πληρώνει, διὰ νὰ εἰξεύρης. — Μὲ πληρώνει δι' ὅσα εἰξεύρω, ἀπεκρίθη μετριοφρόνως ὁ σοφὸς ἀνὴρ. " Ἄν ἔμωσ ἤθελε νὰ μὲ πληρῶνῃ καὶ δι' ὅσα δὲν εἰξεύρω, ὅλοι οἱ θησαυροὶ τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἤθελον ἀρκέσει πρὸς τοῦτο.

Οἱ κάτοικοι Γερμανικῆς τινὸς πόλεως προσήνεγκον εἰς τὸν στρατάρχην Τουραῖνον τὸ ποστὸν τριακασίων χιλιάδων φορῶν, διὰ νὰ μὴ διέλθῃ μὲ τὰν στρατόντου διὰ τῆς χώρας των. Ὁ Τουραῖνος ἀπεκρίθη εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους. Ἐπειδὴ ἡ πόλις σας δὲν κεῖται ἐπὶ τοῦ δρόμου, τὸν ὁποῖον ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ ὁ στρατός μου, δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ τὸ ἀργύριον, τὸ ὁποῖον μοὶ προσφέρετε.

Ὁ ράπτης Λυδοβίκου τοῦ ΙΑ' ἐπαρουσίασε μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἰς τοῦτον τὸν μονάρχην μακρὸν ὑπέμνημα περιέχον σχέδιον κυβερνητικῶν μεταρρυθμίσεων. Ὁ βασιλεὺς χωρὶς νὰ δεῖξῃ τὴν παραμικρὰν ἐκπλήξιν λέγει εἰς ἕνα τῶν βεραπόντων του. Προσκαλέσατε γρήγορα τὸν ἀρχικαγκελάριόν μου, διὰ νὰ μοὶ πάρῃ μέτρον δι' ἕν φέρεμα, διότι ὁ ράπτης μου θέλει ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ πολιτικά.

ΑΙΝΙΓΜΑ.

Δὲν εἶμαι τέρας ἄνθρωπε, θὰ σοὶ φαν' ὅμως τέρας·
ὡσείδεις τὸ σῶμά μου ἀπείρους κλείει σφαίρας.

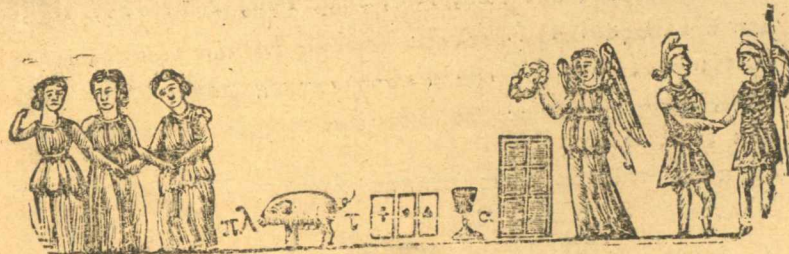
Καὶ πᾶσα μία ἐξ αὐτῶν μικρὰν βαττάζει στήλην·
εἰς στήλην καὶ τὸ σῶμά μου ἐπακουμβῆ στρογγύλην.

Τύπους θαλάσσης παριστῶ, ἀπείρους πεδιάδας
καὶ ὄρη, μὰ τὴν Δήμητρα, καὶ λόφους καὶ κοιλάδας.

Περικαλλῆ μ' ἐγέννησεν ἐκ τῶν σφαιρῶν μου σφαῖρα·
ἡ καλλονή μου πλὴν πρὸς τί; ἀφ' οὗ ἔρχετ' ἡμέρα,

Καθ' ἣν θορὰ προσφέρομαι ε' τὴν μέιστον ὀδόντα,
τὸν πάντοτε ἐσθίοντα καὶ πάντοτε πεινῶντα;

ΓΡΙΦΟΣ.

ΛΥΣΙΣ

Τοῦ μὲν ἐν τῷ ΙΑ' τεύχει αἰνίγματος « Ἴκαρος » τοῦ δὲ γρίφου
« Ἐννέα φασὶ τὰς Μούσας, ἀλλ' ἂ καὶ Σαπφὼ Λεσβία ἡ δεκάτη ».

ΠΙΝΑΞ
ΤΩΝ
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

- Δήλωσις ἀντὶ προλόγου. Σελ. 1.
Ὅρελος ἢ ἀξία τῆς Ἱστορίας. 3.
Χαρακτηρισμὸς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. 9 καὶ 56.
Περὶ σωματικῆς ἀγωγῆς. 15, 52, 86 καὶ 183.
Διάλογοι περὶ βελτίονος συστήματος δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.
19, 90, 172, 256, 306, 343, 375 καὶ 423.
Γεωλογικά. 23, 63, 139, 281, 383 καὶ 452.
Περιγραφή τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων πάντων τῶν ἐθνῶν τῆς ὑψη-
λοῦ. 27, 67, 110, 145, 186, 230, 242, 337, 370,
καὶ 417.
Διηγήματα. 37, 78, 117, 199, 275, 318, 356, 396
435 καὶ 476.
Ἀνέκδοτα. 48, 80, 120, 160, 200, 240, 279, 359 καὶ 485.
Αἰνίγματα. 48, 80, 120, 160, 200, 240, 279, 320, 360,
400, 440 καὶ 487.
Γρίφοι. 48, 80, 120, 160, 200, 240, 279, 320, 360,
400, 440 καὶ 487.
Βίοι ἐνδόξων ἀνδρῶν. 41, 107 καὶ 401.
Τὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι ἄροτρα. 77.
Φιλοσοφία. 81 καὶ 372.
Ἀστρονομία. 100, 165, 326, 404 καὶ 466.
Περὶ τοῦ ἀδάμκντος Regent. 116.
Ἀρχαιολογία. 120, 201, 321 καὶ 441.
Παιδαγωγική. 128, 224 καὶ 361.
Ποιήματα. 152, 192 καὶ 474.

= 489 =

- Ἐθνογραφία. 155.
Γλωσσολογία. 161.
Ἱατρική. 194, 217, 249 καὶ 294.
Ἱστορία. 207 καὶ 265.
Φυσικὴ Ἱστορία. 236, 301, 349 394.
Περὶ Γεωργίας, Βιομηχανίας καὶ οἰκιακῆς Οἰκονομίας. 241,
315, 352, καὶ 432.
Λόγος Βενιαμὶν Λεσβίου. 288 καὶ 332.

ΤΕΛΟΣ.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ. 56. σίχ. 2 ἀντί εὐαρέστων γραπτέων εὐθράστων, καὶ σίχ.
6. ἀντί διαχείρησις γραπτ. διαχείρισις.—Σελ. 136. σίχ. 19.
Karl ἀντί Ksrl.—Σελ. 161. σίχ. ἀντί τὸν ἑπεῖον γραπτ. τὸ
ἑπεῖον.—Σελ. 167. σίχ. 23. ἀντί κατέχει γραπτ. κατέχει,
ὁ ἥλιος καὶ τοῦ τόπου, ἐν κατέχει.—Σελ. 168. σίχ. 24.
ἀντί γεώκεντρον γραπτ. γεώκεντρον ἢ ἡλιόκεντρον. — Σελ.
307. σίχ. 11-12. ἀντί ἀναπαυόμενον καὶ ἀναστρέφοντα
γραπτ. ἀναπαυόμενῳ καὶ ἀναστρέφοντι.—Σελ. 327. σίχ.
22. ἀντί σχετικῶς ἀνάλογος γραπτ. ἀντιστρέφως ἀνάλογος
καὶ σελ. 328 σίχ. 10. ἀντί τροχιάν γραπτ. τροχιάν.—Σελ.
470. σίχ. 3. ἀντί οὐρανίων, σωμ. γραπτ. οὐρανίων σωμ.
—καὶ σίχ. ἀντί ὄμας γραπτ. ὄμως.
